

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjysk Månedsskrift

1 • 2015

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk
Samfund for Sønder-
jylland i samarbejde
med Museum
Sønderjylland
og Kulturfokus

Pris for medlemskab
295 kr. årligt inkl. moms
og forsendelse.
Enkeltnumre 35 kr.
Særnumre 45 kr.

Ekspedition
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 46 83
hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid
Mandag-torsdag 9-14

Redaktion
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
ISL-Lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
Tlf. 74 62 58 60
kifu@museum-
sonderjylland.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
- Arkæologi Haderslev
Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
- Kulturhistorie Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift og forfatterne

Layout
Ove Kirketerp
Tekst & Design
Haderslev

Tryk
Mohrdræck Tryk A/S
Aabenraa

I dette nummer

- Mimi Philipsens erindringer om Lundtoftbjerg under Første Verdenskrig* 3
Efter brylluppet i 1910 flyttede Kresten og Mimi Philipsen ind på Lundtoftbjerg. I 1914 blev Kresten indkaldt, og Mimi stod nu for driften af gården. Vi bringer uddrag af Mimi Philipsens erindringer, redigeret af barnebarnet og navnefællen Mimi Philipsen.
- Marselisborg-monumentet* 13
Det var et minefelt, som initiativtagerne bag Marselisborg-monumentet bevægede sig ind i, da de ville bestemme de faldne soldaters nationale sindelag. Lektor Inger Burchard har set på arbejdet og de nærmest uløselige problemer, som opstod undervejs.
- Ingentowi. Socialgeografi i Oldtiden* 20
Hvad kan man få ud af at bruge den franske antropolog Claude Lévy-Strauss' teorier til at undersøge navne og stednavne. Arkæolog Jens Larsen Jakobsen har set på jernalderens navnestof i Sønderjylland med disse briller.
- Kong Abels død 1252* 26
Hvad ved vi egentlig om Kong Abels død i 1252? Pensioneret lærer Uwe Oldag satte sig for at gennemgå de middelalderlige kilder om kongemordet.
- Kaptajn Hans Steefning og slavehandlen* 31
Hvorledes tjente kaptajn Hans Steefning sin store formue, som i 1824 indgik i en arv efter datteren, som tilfaldt en sidegren til familien på Als? Paul Berg argumenterer for, at pengene stammede fra slavehandel.
- Bognyt* 35
- Det sker - i Museum Sønderjylland* 36
- Bagsiden om forsiden* 40
Pakker og breve fra hjemmet var kærkomne blandt soldaterne ved fronterne under Første Verdenskrig. Det gav også anledning til en hel industri, som specialiserede sig i disse 'Kærlighedsgaver'. Museumsinspektør René Rasmussen, Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot fortæller om gaverne.
- Forsidebilledet:* Poststue et sted på Østfronten den 12. december 1916. Foto: Dan Obling.

Mimi Philipsens erindringer om Lundtoftbjerg under Første Verdenskrig

Af Mimi Philipsen

Efter deres bryllup i 1910 flyttede Kresten og Mimi Philipsen ind på gården Lundtoftbjerg. I august 1914 var de henholdsvis 28 og 24 år og havde en søn, Johan, kaldet Johnny, på tre år og en datter, kaldet Søster, på et år. Kresten Philipsen havde tidligere aftjent to års værnepligt i Sønderborg og Potsdam. Erindringerne, der bringes i uddrag, er skrevet 1970-71 og indsendt af barnebarnet og navnefællen Mimi Philipsen.

Krigen 1914 - 18

DET VAR EN DEJLIG sommeraften. Jeg sad på trappen til forstuen. Kresten var cyklet til Lundtoft for at se, om der var nogle bekendtgørelser angående indkaldelser. Krigserklæringen var kommet.

I løbet af fire dage var forkarlen, Nikolaj Frost fra Avnbøl, andenkarlen, daglejeren, fodermesteren og Kresten i trøjen. Tilbage stod jeg med Steffen Jørgensen på 16 år, og høsten var begyndt. Hvordan vi fik høstet, ved jeg næsten ikke, men en mand ved navn Carl Knudsen fra Lundtoft hjalp mig. Jeg husker, da vi satte rugen i skok (som vi sagde dengang). Efter en times tid sagde han, jeg hellere måtte gå hjem; jeg kunne ikke få de store neg til at stå.

Kresten var de første fire uger i Flensborg og kom hjem et par gange om ugen og hjalp. Men da tyskerne måtte vige ved Verdun, kom han af

sted til Frankrig til skyttegravene. Alle de breve, han sendte hjem derfra, har jeg desværre brændt; nogle kort har jeg tilbage." Megen gru og rædsel har han oplevet og set sine kammerater falde. Han kom dog hjem med hele lemmer, men med nerverne i uorden. Han fortalte ikke meget om krigen, og det varede længe, inden nerverne kom nogenlunde i orden.

Herhjemme under krigen

I 1915 blev der oprettet en fangelejr på Hokkerup Hede til russiske fanger, og det blev bekendt, at vi kunne få nogle til at hjælpe med arbejdet. Jeg fik tilsagn om to. Jeg hentede dem om morgenen og bragte dem hjem til lejren igen om aftenen. Det var i den tid, vi hakkede roer. Jeg havde svært ved at få dem det lært; jeg var ikke selv dygtig til det arbejde. Efter et par dage, hvor deres arbejde gik fremad, fik jeg en morgen to nye russere, som jeg så måtte til at oplære. Efter en diskussion med kommandanten derovre, hvorfor jeg ikke fik dem, jeg havde før, fortalte han, at de første to var kommet til kommuneforstander Hansen; selvfølgelig skulle denne tysker have gavn af det, jeg havde lært dem. Jeg hentede fangerne, kørende i jagtvognen. Jeg var ikke glad den første morgen. Da sad jeg foran på vognen og russerne med ryggen til mig. Jeg havde ansvaret for, at de ikke løb deres vej. Det tog jeg nu let, for med

ryggen til dem kunne de sagtens springe af.

Snart derefter kom der tolv fanger til Lundtoft og en vagtmand. De tolv blev installeret i ridestalden, som var en del af hestestalden. Der blev sat jernstænger for vinduerne og en forsvarlig lås for døren. Vagtmanden fik værelse på loftet i stuehuset. Af de tolv fik jeg fem. Hver morgen ledsagede vagtmanden de syv til Lundtoft, hvor de fik arbejde forskellige steder.

Det gik godt med russerne. Det var også bedre her end i fangelejrene. Maden var bedre, endskønt alt var rationeret, men de kunne dog blive mætte. Den ene, Rodian, en godmodig fyr, blev sat til at passe køerne. En af fangerne var sommetider stædig, og vagtmanden var altid på nakken af ham. En dag blev han bundet til et træ og måtte ikke få noget at spise.

Men da vagtmanden var taget til Lundtoft, fik han mad, og med fagter og gebærder bad jeg ham komme til fornuft, ellers kom han tilbage til lejren. Siden den dag gik det godt. Efterhånden fik russerne mere frihed, og Rodian gik ofte om aftenen til Lundtoft til en pige, og når jeg spurgte, hvor han skulle hen, sagde han: "Mari Mari".

En søndag eftermiddag blev der stor uro på landevejen. Da havde mine russere været på kroen og fået vodka. Med besvær fik jeg dem hjem og til ro. Det har nok været et stolt syn, da jeg havde en russer under hver arm, men færdslen var ikke stor dengang. Det var kromanden forbudt at skænke for fangerne, men det tog han let på. Når han fik pengene, så var det godt.

Jeg husker ikke, hvor meget en rus-

Kresten Philipsen øverst til venstre som tysk soldat i Sønderborg 1908.

Foto: Privat.

Mimi Philipsen og de to børn.

ser skulle have om dagen, men det har vel ikke været ret meget. De fik sommetider pakke hjemmefra. I deres fritid om aftenen og søndagen sang og spillede de på harmonika; hvordan de fik den, ved jeg ikke. Johnny gik meget oppe i stalden hos Rodian og kunne godt snakke med ham.

Rationeringen

Alt var rationeret: smør, margarine, mel, gryn, sukker, brød og kaffe. Alle mulige erstatninger kom frem. Det ene forbud efter det andet kom, så vi knap vidste, hvad vi måtte. Men des mere forbud mod dette og hint, des mere svindel blev der lavet. Når man søgte om lov til at slagte et svin, slagtede vi to. Jeg husker ikke, hvor ofte vi måtte slagte; det gik efter, hvor mange personer der var på gården. For eksempel skrev jeg altid far og mor med på listen, og i Undelev, hvor de boede hos min bror, var de også på listen. Når gendarmen kom for at tælle personerne, var de her, og når han kom i Undelev, var de der. Sådan omgikkes alle forbud.

Vi begyndte selv at kærne smør, og der kom små glaskærner i handelen. Senere fik jeg én lavet af træ. Smørret blev opbagt med mel eller kartofler (gryn, havregryn, byggryn). Få år forinden krigen havde vi fået en benzol motor og et mølteri indlagt i den bygning, hvor karlekamrene nu er. Kresten lærte mig at bruge det, inden han tog af sted. Jeg malede kornet, og det blev sigtet, men der kom masser af skal med i grøden, hvorefter vi kaldte det 'Spukgrytze'. Jeg malede

Foto: Privat.

selvfølgelig også foder til svinene. Så kom den dag, hvor gendarmen Junk kom for at plombere møllen. Han havde ikke forstand på denne indretning, og jeg fik ham til at sætte plommen det forkerte sted, så jeg kunne fortsætte med at male. Men fra nu af måtte det foregå om aftenen eller tidligt om morgenen, de tider hvor jeg ikke kunne forvente kontrol. Tit havde jeg en pige stående nede ved indkørslen for at se, når gendarmen kom. Da jeg engang efter krigen var gæst hos lille Jakob Hansen, som vi kaldte ham, og gendarm Junk var der, (han var Jakobs svigerfar) fortalte jeg i samtalens løb, hvorledes jeg havde narret ham med plomberingen af møllen. Det tilgav han mig aldrig. Det var hans ære som 'Beamter', der blev såret.

En dag havde vi fået udleveret en del fodersukker til hestene. Kornet til hestene var også rationeret. Steffen Jørgensen kom med en smagsprøve, og vi blev enige om, at det godt kun-

ne bruges i husholdningen. Sukkeret var brunt som farin. Vi hældte vand på det, siede, og så kunne det bruges, ja vi var nøjsomme. Petroleum var også knap. Vi fik en gammel hængelampe i køkkenet, og den lyste så ved benzol, som vi også købte under hånden. Ved sparsommelighed kunne vi klare os med petroleum i de andre lamper. Vi tuskede os til alt for flæsk og fedt.

Sent om aftenen eller også tidligt på dagen blev der slagtet, alt i smug. Slagtningen foregik i vaskehuset eller bakhuset, som vi kaldte det. Det lå her, hvor jeg nu bor. Jeg husker, vi skulle slagte en kvie, og russerne havde fået den hernet og bundet den og skulle så slå den for hovedet osv. Men Rodian kom løbende og sagde, at det kunne de ikke. Så måtte jeg. Rodian slog den for panden, så den segnede, hvorpå jeg skyndte mig at skære hal-

sen over. Det var hårdt. Rodian måtte støtte mig op i køkkenet for at hvile. Senere skulle den flås, men det var let; jeg havde flået mange kalve.

For at kunne bage i smug blev bageovnen i bakhuset brækket ned og en ny ovn sat op nede i en af kældrene. Den var ikke så stor, men til gengæld i to dele, en etageovn. Da den var tilsluttet en af skorstenene på huset, kunne det ikke ses, når der blev fyret i ovnen. Det gik udmærket. Rugmel hentede vi snart ved den ene mølle, snart ved den anden, ja helt på Broagerland har jeg hentet gryn og mel; alt var tuskhandel. Vi kunne ikke klare os med den smule korn til hestene, køerne og os selv, som var tilladt, hvorfor vi havde korn i sække gemt alle mulige steder i halm osv. Når kontrollen kom, (det blev næsten altid varskoet nede fra byen, når gendarmen var undervejs) læssede vi en

Samtlige russiske fanger i Lundtoft.

Foto: Privat.

masse sække på en vogn og kørte det over i plantagen. Gendarmen og amtsforstanderen, der kom for at kontrollere, medbragte en lang stang, som de stak ned i halmen for at mærke, om der var kornsække gemt.

Alt blev fra tid til anden talt: Heste, køer, svin, høns. Her i bakhuset flyttede jeg hønsene ned, indhegnede dammen og bevoksningen deromkring; så kunne kontrollen ikke tælle hønsene. Også Hans Langer fra Lundtoft var med til at kontrollere og tælle høns. Da hønsene var kommet herved og dammen indhegnet, kunne han ikke tælle dem. Det har du fået godt lavet, var hans svar.

For at få lidt større sukkertildeling købte jeg nogle bistader i Rinkeæs. Så havde jeg både honning og sukker. Bierne havde jeg til mange år efter krigen.

Af og til måtte jeg aflevere en ko som betaling, en lille betaling. Da krigen var slut, og Kresten kom hjem, havde vi 12 køer tilbage af de 40-45 køer, vi havde ved begyndelsen af krigen. Markerne var fulde af ukrudt: De var blevet dårligt behandlet, så der måtte begyndes forfra.

Kobber- og messingtøj skulle afleveres. Det var i 1916. De pander og kasseroller, jeg havde fundet i kælderen, og som nu, blanke, hang på væggen i spisestuen, samt de messingdøre, der var i flisekakkellovnen, måtte jeg aflevere. Jeg fik besked, hvilken dato jeg kunne hente penge for det på Kleinbahnhof i Aabenraa. Der lå i en hob masser af kobber og messingtøj, og mange mennesker var kommet for at få betalingen. Det var unge koner og gamle mænd. Der var nok mange, der som mig ærgrede sig over, at de

kønne ting nu lå der og skulle bruges til krigen. Endelig blev mit navn råbt op. Ved det ene billethul skulle man underskrive, at man havde fået beløbet, for ved det næste at få pengene udbetalt. Jeg nægtede på det bestemteste at underskrive, før jeg havde fået den store sum af 14 mark, som var mig lovet. Jeg sagde til dem, at min mand, inden han tog i krigen, havde sagt, at jeg aldrig måtte underskrive noget, uden at jeg havde fået læst det grundigt. Efter en heftig ord- og ophidselse blev mere og mere ophidselse for til sidst at kalde mig 'verrücktes Weib', smed han endelig de 14 mark hen til mig, og jeg kvitterede.

Vi avlede mange roer. De blev læst på jernbanevogne i Lundtoft. Det må have været en god forretning, for jeg manglede aldrig penge. Soldaterne skulle bruge mange roer til mad, og også herhjemme blev der brugt mange. Vi havde et pantebrev (ca. 20.000) hos Flensborg Sparekasse, som jeg udbetalte i de år, ligesom gælden på ca. 5.000 mark til Krestens far. Jeg husker, at han gav mig 100 mark som tak derfor.

I øvrigt passede jeg selv mine pengesager. Min far, der i 1911 var flyttet til Undelev, kom ofte herop. Vi snakkede om køer, svin og marker, men efter at Hans Moos blev indkaldt som landstormsmand, kom han ikke ret ofte. Min far og Krestens far var ikke altid enige. Jeg husker, at jeg havde solgt en stor rødbrøget ko for 1.200 mark. Det var alt for lidt, mente svingerfar, men far mente, at prisen var god. Uha, bølgernes gik højt, men hvad jeg havde gjort, var ikke til at ændre. Sådan var der så meget.

Kresten på orlov

De indkaldte kom sommetider hjem på orlov i otte dage. Kresten kom en eneste gang hjem i juni 1915. Orloven skete efter ansøgning, der skulle attesteres af amtsforstander Lorensen i Kliplev. Hvor mange gange jeg har sendt en ansøgning ind, husker jeg ikke, men hver gang stod der på den, at han, Kresten, var dansk og mistænkt for at gå over grænsen til Danmark.

Foråret 1917 søgte jeg igen og kørte selv til Kliplev, hvor jeg bad om anbefaling til orlov, men nej det kunne Lorensen ikke give. Efter en heftig debat, hvor jeg blev så vred, at jeg græd, forlangte han omsider, at hvis jeg ville tegne 15.000 mark krigslån, ville han sørge for, at Kresten kom hjem. Den betingelse ville jeg ikke gå med til, for når alle andre her omkring på gårdene kunne få orlov, hvorfor så ikke Kresten. Vel er vi danske, men Kresten gør sin pligt, og så må han også have rettigheder. Han, Lorensen, påstod, at han havde anbefalet de andre ansøgninger, men Kresten havde set ansøgningerne hos sine foresatte, så jeg vidste bestemt, det ikke var sandt.

Omsider gik jeg med til, at hvis Kresten kom hjem, ville jeg tegne de 15.000 mark, og orloven skulle gælde mindst 14 dage. Ih hvor jeg hadede den mand; altid gik det ud over mig ved levering af køer og korn m.m.

Nå, Kresten kom hjem, og to dage efter hans hjemkomst stillede Lorensen og forlangte de 15.000 mark krigslån, og han fik dem. Kresten mente, orloven var de 15.000 værd. Jeg kunne ikke tie stille og spurgte, om det da hastede så meget. Jeg ved godt, jeg var hård og uklog, men det havde tyskerne gjort mig til.

Kresten fik orlov i 14 dage. Så var han i Flensborg for at uddanne de 16-17-årige til soldater, så han kunne ofte komme cyklende hjem. Hvordan han fik en cykel, ved jeg ikke, for vi havde for længst måttet aflevere vort gummi til tyskerne, så det var slut med at cykle for vort vedkommende. Dermed var det forbi med skyttegravene for Kresten.

Russerne var ikke glade for den tyske officer, der var kommet på gården. Men efter nogle dage fandt de sig dog i det, og jeg forklarede dem, at Kresten ikke var tysk.

I 1916 fik Steffen Jørgensen indkaldelse til soldat. Han ville gerne over til Danmark og forsøgte flere gange med en fiskerbåd fra Als. Skipperen skulle have 800 mark for det, men det lykkedes ikke. Hver gang kom han sur hjem. Endelig prøvede han ved Kongeåen, og det lykkedes. Jens Hørlyk fra Skodborg hjalp ham, og det var ganske gratis. Den 3. januar 1917 gik han over grænsen. Nogle dage derefter fik jeg et kort, hvor der stod, vi har i dag fået en stor dejlig dreng. Så vidste jeg, at han var kommet godt over. Jeg meddelte så til H. Langer i Lundtoft, at Steffen var forsvundet. Han og Lorensen fra Kliplev troppede op, og jeg kom i forhør, men selvfølgelig vidste jeg intet. En tysksindet pige, jeg havde, sagde til Lorensen, at Steffen var gået over grænsen, og jeg vidste det, men beviset manglede. Selv samme pige måtte jeg se at komme af med; hun gjorde mig så nervøs. Hun snusede både her og der, hvor vi gemte alt det, vi ikke måtte have. Således stod der i karlekammeret et skab tilhørende N. Frost. Skabet havde jeg tømt for hans tøj og hængt skinke og flæsk ind i stedet.

Ved rengøring af værelset skulle skabet ikke flyttes, men pigen skubbede til skabet, og døren sprang op, så hele herligheden kom til syne. Det tog mig flere timer at få hende beroliget, få hende til fornuft og ikke melde mig. Forholdet mellem os var ikke godt, og jeg var glad den dag, hun forlod gården.

Fodermesteren J. Steger var indkaldt, hans kone og daglejerens kone måtte så malke. Det kom til mange stridigheder dem imellem, om køerne, børn o.l. De boede jo sammen i huset, dog i hver sin lejlighed. Jeg husker en morgen, hvor jeg var ved at gøre Søster i stand, og far, der var kommet på besøg, sad ved kaffen, at fru Kreihauf (daglejerkonen) kom ind og brugte en mund over fru Steger, malkningen m.m. Til sidst sagde hun til mig: "Du sidder der og er så stolt og hovmodig, og det er din far også". Hidtil havde jeg ikke sagt et ord mod

hendes vrede snak, men nu sprang jeg op, åbnede døren og ud i det fri med hende. Hendes sidste trusler var, at hun ikke ville malke mere. Der gik en otte dage, hvor jeg hjalp til med at malke, så kom hun og bad om at malke igen. Sagen var, at hun i de dage ikke fik mælk, penge og flæsk.

Lærerinde Frk. Erna Guttman

Skolegangen var under krigen meget dårlig. De fleste lærere var indkaldt. Johnny skulle begynde skolen maj 1917. Vi hørte til Bjergskov Skole nord for Søgård. Jeg tænkte meget på, hvordan jeg fik drengen frem og tilbage i disse urolige tider, så jeg besluttede at få en privat lærerinde i huset. Jeg havde skrevet til Kresten desangående, og han var indforstået med tanken. Da jeg fortalte i Undelev om min plan, besluttede Moos' og Brag's, at de gerne ville være med; så blev det en lille skole på fem børn.

Kresten Philipsen ved fronten april 1916.

Foto: Privat.

Jeg annoncerede i et tysk blad og fik mange billetter, deriblandt en fra frk. Erna Guttmann, 21 år, født i Danzig, nu lærerinde på et riddergods i Østpreussen. 100 mark pr. måned og fri station. På banegården i Flensborg modtog jeg en slank, sorthåret, meget smuk dame. Jeg havde ikke fortalt Guttmann, at vi havde dansk til modersmål, og at børnene ikke kunne meget tysk. De fire havde gået en lille tid i skole i Holbøl, men Johnny kunne ikke et ord. Så det måtte jeg straks forklare hende i Flensborg, da hun hørte det danske sprog. Det var en stor forandring for hende at komme fra herskabelige forhold til os jævne mennesker.

Overgangen havde været svær for

hende, men hun betroede mig, at få rigtigt smør på brødet hver dag og være mæt hver dag det var noget, hun ikke havde været vant til i lang tid, og det kunne man se. Snart fik hun lidt mere sul på kroppen.

Som lærerinde var hun meget dygtig. Det var ikke altid let at gå i køkkenet og høre børnene synge de tyske fædrelandssange. Det kunne ikke ændres. Vi var, eller skolen var, under opsyn af skoleinspektøren fra Aabenraa, der kom med måneds mellemrum og hørte på undervisningen. Det danske måtte vi så selv se at bibringe børnene. Det var ikke let for mit vedkommende.

Johnny var i fritiden ofte hos Guttmann på værelset. Han var dygtig i

De ni skolebørn og den danske lærerinde Fr. Ingerslev. Johan står yderst til højre og Søster sidder yderst til højre.

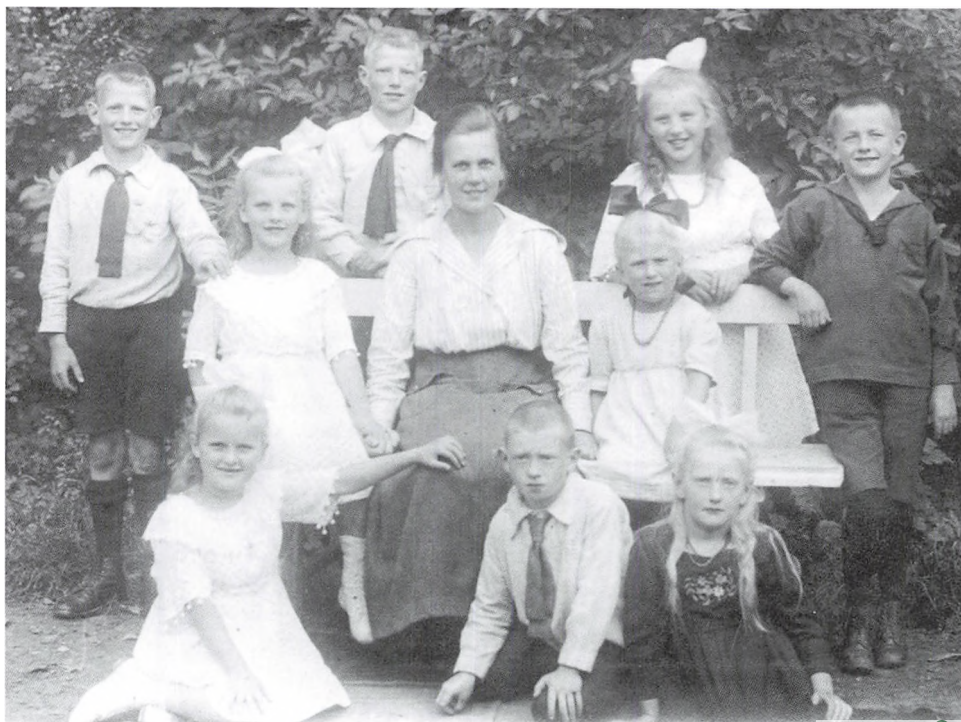

foto: Privat.

skolen, men i begyndelsen havde han kval med læsningen. Jeg sagde til Guttmann, at jeg ikke forstod, hvorfor jeg havde fået så dum en dreng. Hun trøstede mig, at det nok skulle komme - og med ét var han der, og jeg var glad og taknemmelig.

Jeg husker en dag, hvor han lå på gulvet og læste, at han pludselig sagde: "Vi har haft en stor sejr i dag, og så kommer far snart hjem". "Hvem siger det?" svarede jeg. "Det siger Guttmann". Jeg tog ham på mit skød og sagde: "Du må ikke sige vi, for det er tyskerne, der har haft en stor sejr, og vi er danske, ved du nok". Men drengen blev ved: "Det siger Guttmann, og det passer, hvad hun siger". Nå, alting forandrer sig, også det.

Guttmann gik lange ture med børnene til skoven og om vinteren til Søgård Sø på isen; hun var dygtig til skøjtølb, og da Kresten kom hjem, gik hun næsten hver dag ture med ham. Intet under, at jeg tit var sur. Førhen sad hun altid på sit værelse i fritiden, nu sad hun i dagligstuen ...

Krigens slutning

Endelig kunne vi fornemme, at krigen snart var slut. En aften vi tre sad i stuen, kom vi til at tale om krigen, noget vi næsten ikke snakkede om, når Guttmann var til stede. Guttmann kunne ikke eller ville ikke tro, at tyskerne gik tilbage, og at slutningen var nær. Og så slap det ud af mig, at så bliver vi danske. Guttmann sprang op: "Hvad er det dog, De siger?" og henvendt til Kresten: "Er det sandt, tror De også det?" Hidtil havde Kresten ikke sagt et ord. Nu var han nødsaget til at svare, men helt undvigende svarede han, at der var noget om det, men ingen vidste rig-

tig besked. Der blev helt stille i stuen, så forlod Guttmann stuen; hun var blevet meget bleg. Da hun var gået, fik jeg en ordentlig omgang af Kresten, at jeg unødvendigt havde fortalt det og givet hende den sorg. Nå ja, en dag må hun da have sandheden at vide. Næste dag var søndag. Guttmann blev på sit værelse, og en af pigerne bragte mad op. Men mandag måtte hun i skolen igen, og det gik som sædvanligt, men om krigen blev der ikke talt.

I 1919 flyttede Guttmann til Tyskland, og vi fik Frk. Ingerslev fra Odense, datter af valgmenighedspræst Ingerslev. Så mente Fru Brag, at skolen skulle flyttes til Undelev hos Brag, der havde masser af plads i stuehuset, og Ingerslev skulle bo hos H. Moos. Sådan blev det, og nu kunne Fru Brag dagligt se og høre, hvordan det gik i skolen.

Frk. Ingerslev blev i to år; hun var også dygtig, men der er og var dengang stor forskel på en skole ledet af en tysker og af en dansker. Hidtil havde børnene kun haft tysk og nu dansk; det var en stor omvæltning for dem. Efter Frk. Ingerslev fik vi en Frk. Clausen fra Fanø. (...) Frk. Clausen blev kun et halvt år.

Så blev skolen opløst. Johnny kom i Gråsten Mellem- og Realskole og rejste med tog hver dag. Søster kom til Holbøl Skole til Vest Hansen, der dengang var lærer der. Da hun var elleve år, kom hun også til Gråsten.

Tilføjelse om Frk. Guttmann

Den første jul Guttmann var hos os, fik vi, som det dengang var mode, grønlangkål og flæsk. Guttmann sagde, at det havde hun aldrig fået en juleaften. Nå, hun spiste godt. Jeg hav-

Frk. Guttmann, nr. to fra venstre, på besøg på Lundtoftbjerg i begyndelsen af 1930'erne.

de ikke fortalt, at vi til dessert skulle have tilsløret bondepige. Det var en stor overraskelse, og hun spiste så meget, at da vi næste dag skulle til Avnbøl til svigerfars fødselsdag, kunne hun ikke være med på grund af mavepine. Russerne, som sad sammen med os, var ikke blevet syge; de havde også spist med mådehold.

Efter at Guttmann var rejst, kom hun hver sommer i ferien; det er dog tegn på, at hun har været glad for at være her. Hun var lærerinde flere steder i Thyringen, Slovakiet, Litauen og 1½ år i Pernambuko og til sidst i Hannover. Der blev hun kørt over af

en lastbil i 1946. I flere år havde vi ikke hørt fra hende på grund af krigen, men nu havde hun skrevet, at hun kom i sommerferien. Det blev altså ikke til noget. Ja, vi havde da fået et kort, hvor hun takkede for pakker, jeg sendte illegalt til hende. Hendes død var et hårdt slag for hendes mor. Nu var hun helt alene, hele familien var uddød. ■

Note

1) Kortene kan ses på www.eurobeast.dk/verdenskrig/soldater/philipsen.htm

Marselisborg-monumentet

Af Inger Burchard

Det var et minefelt, som initiativtagerne bag Marselisborg-monumentet bevægede sig ind i, da de ville bestemme de faldne soldaters nationale sindelag. Lektor Inger Burchard har set nærmere på det enorme arbejde og de nærmest uløselige problemer, som opstod undervejs.

NÅR MAN SOM besøgende leder efter bestemte navne på Marselisborg-monumentet, bliver man forvirret, for ofte finder man dem ikke, selv om man ved, de står der. Taber man ikke tålmodigheden, opdager man, at navnene falder i flere portioner - uden synlig grund, og hver portion igen ordnet alfabetisk. Hvorfor denne uorden? Inge Adriansen er inde på problemstillingen i sine bemærkninger herom i 'Erindringssteder i Danmark' side 113, men dette æggede blot undertegnede nysgerrighed: måske kunne en nærlæsning af kilderne give svar på et spørgsmål fra familiehistorien?

Kilderne til monumentets historie skal findes i lensgreve O.D. Schacks papirer vedrørende Marselisborg-monumentet på LAÅ og under Stads-gartneren, Marselisborg, på EA. Her finder man en omfattende samling dokumenter vedrørende monumentets lange tilblivelseshistorie. Og heri også en forklaring på, hvordan navnene blev samlet, og hvorfor de er indhugget i flere omgange.

I Schacks papirer vedrørende Marselisborg-monumentet finder man kun ganske få anmodninger fra pårørende om optagelse på monumentet. Hvor den heri nævnte korre-

spondance med de pårørende til faldne sønderjyder er blevet af, fremgår ikke af Schacks papirer, der hovedsageligt består af breve fra generalkonsul Holger Adolph, København, om arbejdet med detailplanlægningen. Til gengæld er Holger Adolphs eget arkiv vedr. Marselisborg-monumentet meget omfattende.

Arbejdet med indsamling af navne, verificering af data og frasortering af de ikke-dansksindede navne påvilede udvalgsmedlemmet Holger Adolph. Dette gav mange arbejdsopgaver, ikke kun med den tekniske planlægning, men også en omfattende publikumskontakt. I det følgende kommenteres kun arbejdet med indsamling og evaluering af navne på dansksindede sønderjyder, der faldt i Første Verdenskrig, mens arbejdet med at opsøge danske, faldet i allieret tjeneste, der også er opført på monumentet, ligger uden for artiklens tema.

Holger Adolph arbejdede systematisk og yderst omhyggeligt. Alle eksisterende lokale monumenter blev gennemgået og afskrevet; kirkebøger og de civile dødsregistre under personregisterførerne i sognene blev gennemgået. Af den samlede datamængde blev de tysksindede, hvis pårørende frabad sig optagelsen på et monument med dansk-nationalt anliggende, frasorteret. Dette skete løbende og efter flere forespørgsler til hjemsognene, enten direkte til de pårørende, der blev opfordret til at reagere på de foreslåede navne, eller indirekte ved at fremlægge en foreløbig

navneliste på de foreslåede 2.739 navne pr. 20. december 1931 på posthuse og kommunekontorer i hele Sønderjylland.

Navnene på de dansksindede faldne fra de nævnte kilder blev samlet, men her dukkede der mange problemer op:

- mange faldne blev mindet både i deres fødesogn og deres bopælsogn - der var altså mange dubletter.

- nogle faldne nordslesvigere havde sidste bopæl syd for 1920-grænsen ved indkaldelsen, men deres pårørende følte, de var hjemmehørende i Nordslesvig.

- faldne nordslesvigere blev ikke nævnt overhovedet af bl.a. religiøse og politiske årsager; se Inge Adrian-sens bemærkninger herom i 'Erindringssteder i Danmark' side 113.

For at løse problemet med at indsamle sikre oplysninger om faldne, der var dansksindede, og hvis efterkommere ønskede vedkommende optaget på Marselisborg-monumen-

tet, aktiverede Marselisborg-komiteen Sprogforeningens 100 tillidsmænd i Haderslev, Sønderborg og Aabenraa amter. I Tønder Amt tog lensgreve Schacks Danske Kontor sig af detailkontrollen.

Den ovennævnte navneliste, der blev resultatet, udkom i trykt form lige før årsskiftet 1931-32, og der blev en kort frist til indsigelser: 31. januar 1932. Listen blev som nævnt rigeligt fordelt, så alle kunne få indsigt i status quo forholdsvis hurtigt.

Det affødte en livlig brevtrafik til Holger Adolph: omkring ti breve pr dag, og hans lejlighed var ved at sprænges af papir; han bearbejdede indsigelserne i maj-september 1932. Den trykte, alfabetisk ordnede udgave gjorde det relativt let at konstatere dubletter. Antallet af navne, der siden årsskiftet var vokset fra 2.739 til ca. 13.000 navne, kunne Holger Adolph i løbet af foråret og sommeren 1932 reducere til ca. 5.000.

Marselisborg-monumentet fotograferet på våbenstilstandsdagen 11. november 2014.

Foto: Aksel Burchard.

Men dette medførte alligevel en alvorlig overskridelse af det projekterede antal, for med ca. 5.000 navne ville der ikke være plads nok på monumentet. Allerede i august 1931 var Holger Adolph blevet klar over problemet og foreslog 6. august 1932, at man forøgede cirkelbuens diameter fra 35 m til 40 m og dermed skaffede plads til flere navneplader.

Samtidig var den politiske spænding vokset: 4. februar 1932 noterer Adolph, at 'det sikkert vilde skade mange dansksindede Forældre [syd for Grænsen] i deres Næring, hvis det kom offentlig frem, at deres Sønners Navne skulde med paa Monumentet' og videre: 'I det hele taget arbejdes der, saa vidt jeg kan forstaa, fra tysk Side energisk paa at overtale Folk til ikke at sætte deres Paarørendes Navne paa Monumentet. Sagen ligger jo nemlig saadan, at der skal være faldet 6.000 Sønderjyder, og deraf hævder Danskerne, at der er 4.500 Danske og kun 1.500 Tyske. Denne Kamp om dette Spørgsmaal er blusset stærkt op dernede i Øjeblikket paa Grund af Navnenes Indsamling'.

26. marts 1932 var der 4.012 navne på listen; allerede 20. juni var dette tal vokset til 5.058, hvoraf 4.406 var navne på dansksindede og 652 på tysksindede sønderjyder, men Adolph regnede med yderligere 2-300 navne. 19. august 1932 var der taget endelig beslutning om monumentets størrelse, dvs. hvor mange navne der skulle være plads til, og udgravningen til monumentet begyndte snarest efter 8. september 1932.

Disse ca. 5.000 navne har affødt 12-14.000 breve, af hvilke enkelte er brugt i det følgende. I efteråret 1932 tvivlede Adolph stadig på oplysning-

ernes rigtighed: efter udsendelse af ca. 3.000 forespørgselsblanketter resumerer han: 'Navnlig i Sønderborg mener jeg, efter at have gennemgaaet det indsendte Materiale, at der er set lidt for velvilligt paa Begrebet 'Dansksindet Sønderjyde', og der er derfor sandsynligvis kommet nogle med, som er underskrevet af de Paarørende i den Tro, at Monumentet skulle rejses ikke for danske og dansksindede Sønderjyder, men for alle i Krigen faldne Sønderjyder'.

29. november 1932 resumerer Holger Adolph den foregående periodes arbejde i en rapport til grev Schack: arbejdet med at frasortere dubletter nævnes, samt: 'Samtidig benyttede jeg Lejligheden til at udskyde nogle enkelte deciderede tyske Navne paa Personer, hvor Oplysningerne om vedkommende var uhyre mangelfulde, og hvor det viste sig, at de var født i Sønderjylland af tyske Forældre, som havde forladt Sønderjylland og var rejst sydpaa umiddelbart før eller efter Genforeningen'.

I sin rapport nævner Adolph også kampen med at finde rundt i de sønderjyske stednavne og noterer hertil: '... dette Arbejde viste sig da at være af en næsten overmenneskelig Vanskelighed, for et Menneske der ikke er født og hjemmehørende i Sønderjylland, idet en Masse Byer i Sønderjylland optræder i 3-4 Sogne under det samme officielle Navn, hvormed jeg mener efter den danske Statspost-adressebog, medens disse Navne paa Generalstabens Kort er kaldt ved andre Navne, samtidig med at Sønderjyderne med en Haardnakkethed, som for øvrigt er almindelig for Folk som har boet længe paa et Sted, fastholder en tredje, gammel Betegnelse

for deres Fødeby, medens tysksindede eller mere blakkede Sønderjyder fastholder den tyske Stavemaade paa disse Byer'.

De returnerede 3.000 forespørgselsblanketter resulterede i revision af ca. 1.300 'rigtige' navne: der blev fundet endnu flere dubletter, og af de nu i alt 3.900 navne blev som sagt 12-15 fjernet som tysksindede.

10. marts 1933 var 3.542 navne færdigekspederet. Adolphs resume til grev Schack fortæller om vanskeligheden ved at få klare udsagn om en persons sindelag:

'Det er vel nok den vanskeligste Opgave, der nogensinde er blevet stillet et Menneske, at klare dette Begreb, om hvem af Sønderjyderne der skal med paa Monumentet, nemlig om den Faldne har været dansksindet eller tysksindet, da han faldt for 15-16 Aar siden, eller om hans Paarørende har været dansk- eller tysksindet paa det Tidspunkt, eller om de nu er dansksindet eller tysksindet.

Jeg skal blot nævne Dem et enkelt Eksempel mellem de mange hundrede vanskelige Tilfælde:

En Sognefoged, der er Tillidsmand for Sprogforeningen, og som af Præsten i Sognet beskrives som "en god, dansk Mand, ... meddelte i Marts i fjor, at han havde spurgt alle de Paarørende, om de ønskede deres faldne Slægtninge med paa Monumentet, og at kun én af de af ham opgivne 36 havde svaret "nej".

Fra Sognepræsten faar jeg saa alle Forespørgselsblanketterne tilbage fra Sognet med følgende Bemærkninger paa otte af Blanketterne:

1. Familien var tysksindet 2. Forældrene er tysksindet 3. Familien tysksindet 4. Familien var tysksindet 5.

Faderen er død, han var tysksindet 6. Forældrene døde, Familien er tysksindet 7. Familien var tysksindet 8. Familien tysksindet, men bor nu i en anden Kommune'.

Måske ligger forklaringen gemt i følgende kommentar: 'Sognefogden og jeg, der kun har været Præst her i Sognet i fire Aar, har nu imidlertid i Fællesskab gennemgaaet det tilsendte Materiale, og væsentligt paa Grundlag af, hvad Folkeregisteret kan oplyse, og Sognefogden personlig vidste om forskellige af de Faldne og deres Slægt, har jeg med Blyant gjort adskillige Notater paa Forespørgselsblanketterne, hvilke jeg haaber maa kunde være til lidt Hjælp for Komiteen'.

Men sognefogeden fastholdt i en telefonsamtale sin første indstilling: kun én familie skulle ikke nævnes, vel at mærke efter eget ønske!

Og Adolph kan genkende den viste usikkerhed fra andre situationer:

'Jeg har nemlig ved mine Besøg i Sønderjylland hos Sognepræsterne forhandlet med dem om flere vanskelige Tilfælde, hvor Sognepræsterne officielt maatte betegne Manden som tysksindet, fordi han altid i Sognet var blevet betraget som tysksindet. Sognepræster, som har tilbragt en stor Del af deres Liv i Sønderjylland, har nemlig i mange Tilfælde den Følelse, at en som tysksindet betraget Mand i Sognet i Virkeligheden slet ikke var tysksindet, men at han kun agerede tysksindet for at forhindre, at en mere tysksindet Mand fik Stillingen og derved vilde have gjort Livet mere uudholdeligt for hans Sogneboere'.

Til indvielsen 1. juli 1934 var de første 4.036 navne indhuggede. De

manglende 1.104 navne i fire portioner blev tilføjet i løbet af de følgende år.

Som det fremgår af ovenstående, kunne Adolph kun med store vanskeligheder leve op til kravet om, at kun de dansksindede sønderjyder kunne optages på monumentet. Én ting var, at folk ikke forstod proceduren:

'Da min Moder og jeg i Søndags den 1. Juli [1934] var i Aarhus og overværede Mindehøjtideligheden og Afsløringen af Mindesmærket, opdagede vi, at min Faders Navn ikke var indhugget ... Aarsagen til, at hans Navn m.m. ikke er kommet [med], skyldes vist os, idet vi antog, at alle Navne fra Mindetavlerne i Aabenraa uden videre afskrededes til Mindesmærket i Aarhus'. Trods dette er man glad for at have deltaget: 'i øvrigt min

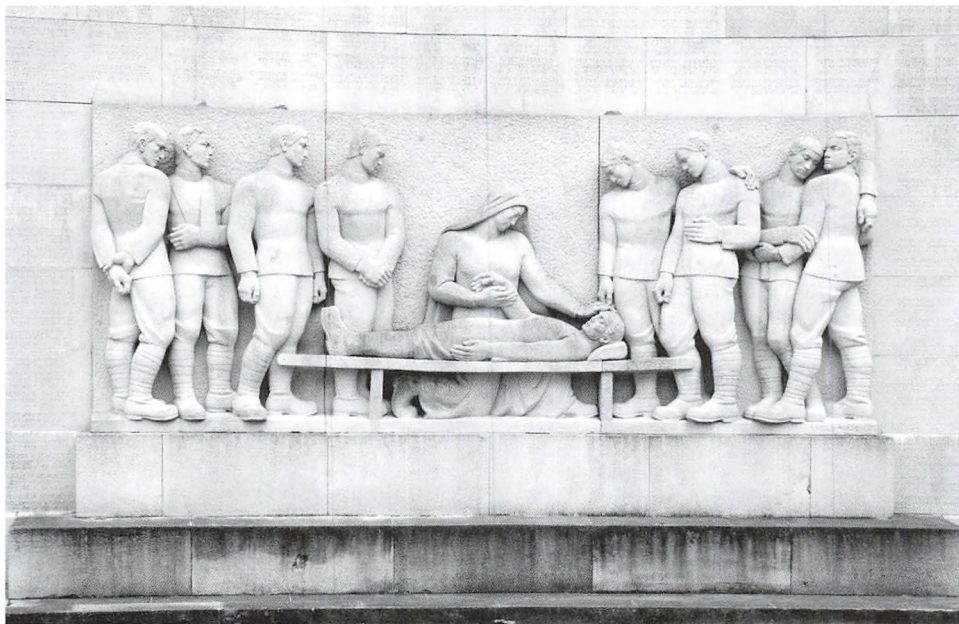
Families og egen bedste Tak for Mindehøjtideligheden og hele det øvrige Arrangement med Bispisning og Befordring af Invalidere o.a. Alt vil blive os en uforglemmelig Begivenhed' "

Et andet eksempel kan vise, hvordan det kunne gå, når en person var tysker af fødsel.

Som den førnævnte familie blev også Anna Hamer, Stubbæk, skuffet, da hun var i Aarhus til åbningsceremonien, for hendes mand var ikke nævnt på monumentet. Johs. Hamer (1881-1917), mejeribestyrer i Ensted, var født i Langenhagen, Schönwalde nord for Lübeck, kom til Nordslesvig i 1901 og giftede sig i 1904 med Anna Kj. Petersen, Stubbæk.

På Marselisborg-monumentet er han nævnt i den sidste portion, og i familien er overleveret en beretning om, at hans enke kæmpede en sam-

Det fjerde relief af i alt fire relieffer på den cirkulære mur, der skildrer krigens gang, og her hjemkomsten, hvor nationens moder sørger over en af sine faldne.

menbidt kamp for at få ham anerkendt som dansksindet.

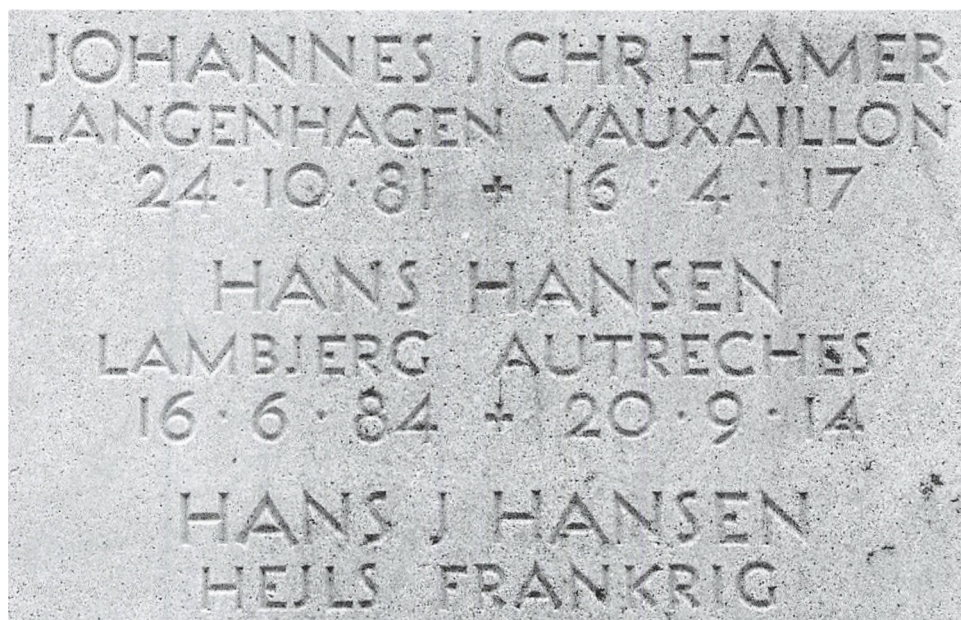
Johs. Hamer var holstener og havde tysk som modersmål, men blev efterhånden dansksproget, hvilket både Ensted Andelsmejeris forhandlingsprotokol og hans breve hjem fra fronten vidner om. Men i mindebladets oplysninger om hans oprindelse gemmer sig nok også forklaringen på, hvorfor hans navn, der stod i den trykte navneliste fra årsskiftet 1931-32, alligevel ikke var med blandt de først indhuggede navne, hvor andre i familien, bl.a. hans svoger Peter Hansen Petersen, er nævnt. Af Holger Adolphs resume 22. november 1932 fremgår det, at han fjernede '12-15 Navne som tysksindede' efter offentliggørelsen af den trykte navneliste tidligere på året. Her kan Johs. Hamer være faldet for kriteriet for, at en holstener kun kan opfattes som dansk-

sindet, hvis hans forældre ikke var tysksindede. Men de var landarbejdere på et gods i Holsten og levede med sikkerhed ikke op til kravet om at være dansksindede.

At Holger Adolph fik pladsproblemer på grund af mængden af breve fra de pårørende, viser hans arkiv også i dette tilfælde. Anna Kj. Hamer henvendte sig skriftligt til Adolph 12. marts 1935: 'Vi var med til Afsløringsfesten i Sommer, men det var os umuligt at finde min Mands Navn og heller ikke ved et senere Besøg er det lykkedes at finde Navnet. Derfor tillader jeg mig nu at spørge Dem, om det er muligt at Navnet endnu kan tilføjes, og hvis dette er muligt bede jeg Dem sørge derfor'.

Den første henvendelse er dateret 12. marts 1935, og Adolphs svar afsendes dagen efter. Der blev udvekslet breve den følgende uge, og den

Johannes Hamers navn indhugget i mindemuren.

20. marts svarer Adolph, at det kan nås; det haster, men han beder alligevel om yderligere dokumentation: ‘.. hverken Deres afdøde Mands Fader eller Moder var danske, og det staa derfor paa, om De kan meddele mig, hvor længe Deres afdøde Mand har været i Sønderjylland, hvorfra han sandsynligvis er indkaldt, da Dødsattesten er udstedt i Sønder Hostrup i Ensted Sogn, og [tilføjet i hånden det afgørende krav:] om han var dansksindet’.

Det var der god grund til at forlange, da Johs. Hamer jo var født i Østholsten. Men Anna Hamers argumenter var gode: hendes mand havde været i Sønderjylland siden 1901; mindebladet over ham siger, at ‘han talte så godt dansk som en født Nordslesviger’, og han havde fået seks dansk opdragede børn. Om Anna Hamer også vedlagde de dansksprogede breve, hendes mand havde sendt fra fronten, er tvivlsomt. De var for dyrebare at overlade til postvæsenet. I alt fem breve plus bilag og frankerede svarkuverter i korrespondance nr. 11.055 ud af i alt 11.098.

Man mærker ikke i Anna Kj. Hamers korrespondance med Harald Adolph, hvordan hun reagerede, da hun ved indvielsen opdagede, at mandens navn ikke stod på monumentet. Hun var med ved indvielsen, og hverken der eller ved et senere besøg fandt hun mandens navn på monumentet. Hun var åbenbart ikke blevet orienteret om, at han blev slettet af den oprindelige liste, vel i efteråret 1932, og har regnet med, at alt var på plads, da hun drog til Aarhus for at deltage i festen. Men skuffet, det var hun.

I hvert fald står nu Johs. Hamers

navn i den sidste gruppe på Marselisborg-monumentet, og da Anna Kj. Hamer først døde 11. november 1962, har hun i mange år kunnet mindes sin mand som dansksindet sønderjyde.

Den sidste skrivelse til generalkonsul Holger Adolph fra 15. november 1938 indeholder ti navne, der ønskes optaget på monumentet; Adolph noterer:

‘Hvis der skal paabegyndes Indhugning af flere Navne paa Monumentet, maa jeg straks have det at vide, da jeg paa Komiteens Vegne har lovet de Efterladte, der i Aarenes Løb har været hos mig, at hvis der skulde blive Tale om en Indhugning af flere Navne paa Monumentet, vil det blive offentligt bekendtgjort, hvem de Efterladte i saa Tilfælde skal henvende sig til’. Om de kom med, er tvivlsomt. ■

Noter

1) EA 04763/4 Brev 11014.

Litteratur

Adriansen, Inge: *Erindringssteder i Danmark*, København 2010.

Kilder

Schack, Otto Didrik: *Korrespondance (1905-1949)* Acc. 1689-62: Blandet brevveksling.

Stadsgartneren, Marselisborg Mindepark: Breve, monumentet.

Stadsgartneren, Marselisborg Mindepark: Tvivlsomme navne, som ikke er med på monumentet.

Stadsgartneren, Marselisborg Mindepark: Samtlige indhuggede navne.

Stadsgartneren, Marselisborg Mindepark: Tyske sønderjyder som ikke er med på monumentet.

Ingentowi. Socialgeografi i oldtiden

Af Jens Larsen Jakobsen

Hvad kan man få ud af at bruge den franske antropolog Claude Lévy-Strauss' teorier til at undersøge navne og stednavne. Arkæolog Jens Larsen Jakobsen har set på jernalderens navnestof i Sønderjylland med disse briller.

NÆRVÆRENDE ARTIKEL bygger på to mønstre, der begge lader sig datere til jernalderen, og for det enes vedkommende formentlig tilbage til bronzealderen. Det ene drejer sig om personnavne, som egentlig snarere skulle kaldes titler, det andet er en gruppe stednavne, som alle har endelsen -ing, -inge eller for de udenlandskes vedkommende -ingen. Den metode, der bruges, kaldes for strukturanalyse og er formuleret af den franske antropolog Claude Lévy-Strauss.¹⁾

Persontitler

I perioden fra 53 før vor tidsregnings begyndelse til 1000 efter vor tidsregnings begyndelse støder vi på nogle kongenavne med fælles egenskaber:

Tabel 1 Kongenavne

År 53 før vor tid	Ver	Cin	Ge	To	Rix
Germansk jernalder	In		Gen	To	W(i)
Germansk jernalder	Ec		Gen	To	W(i)
Germansk jernalder	On		Gen	To	W(i)
Germansk jernalder	An		Gan	Tyr	
10. århundrede			Kunu	Tyr	vi

Vercingetorix er et keltisk navn sammensat af fem led. 'Ver' betyder værge og er en titel, vi møder i dansk vikingetid på Glavendrupstenen. Samme begreb møder vi i væringer, der er vikinger, som drog til Byzans og blev hird for den østromerske kejser.

Ordet 'cin' eller 'kin' betyder slægt og bruges stadig i engelsk. Grundstammen cin har udviklet sig til det engelske king og det tyske könig med mellemløbet 'cyning'. 'Ge', 'gen', 'gan' og 'kunu' er en Vernersk veksler, en sprogløst som er formuleret af den danske sprogforsker Karl Verner i 1876.²⁾ Gorm kalder sig selv 'kunukr', 'konunge', på den lille sten i Jelling, så det danske ord konge (svensk: konung) har ikke samme oprindelse som tysk könig og engelsk king. Gorm kalder også Tyrvi sin 'kunu', ordet bruges derfor også om kvinder. Det danske ord kone er et gammelt statusbegreb af høj ælde.

På keltiske kors er der indskrifter, der indeholder ordet 'cun':³⁾

204 Ingenvi
 234 Cunignus
 236 Cunowinda
 279 Ingenvi
 336 Cunorix
 342 Cun an aglos
 355 Congus
 364 Conann
 432 Conunettmaqiconeri
 466 Mac cunalig
 492 Voenacunas
 500 Cuna maq qicorbbimaqq
 517 Cunacena
 575 Cuna...
 602 Cunavato
 622 Cunamaqi
 626 Cunalegea

Disse navne udgør 2,6% af alle kors-indskrifter.³⁾

Den mest berømte indskrift med 'Konr' er 'Cunnetti' på mønterne fra Cuerdaleskatten, fundet i Lancashire i 1840 på en flodbred.⁴⁾ Dette er en vikingskat med mønter fra vikingebyen York. Der er mønter fra flere lande, men mest interessant i denne forbindelse er de norrøne. Hvem kongerne er, hvis navne er præget på mønterne, er vi ikke så sikre på, men ordlyden er påfaldende. Her er ordet sammensat af ordene konr og æt, slægt, at samme betydning findes i

keltisk kultur vises af Cunadag og hans sønner.³⁾ Cunnetti er et ejendomsbegreb, to nordiske ord sat i latinsk ejefald. Mønterne tilhører altså kongefamilien.

Ordet 'Tyr' er et høvdingebegreb, som henviser til dyrets styrke og avl-kraft. Det kan følges lang tilbage. Fra Viksø kender vi to hjælme med tyrehorn, som var importeret fra Hallstattkulturen. Desuden er der miniaturer, som bærer samme slags hjælme. Disse kan dateres til overgangen mellem ældre og yngre bronzealder.⁵⁾

Hallstattkulturen er udbredt i Mellemuropa og Norditalien. De første to perioder er bronzealder, men i de to sidste forekommer jernsager. Hallstattkulturen er meget præget af det klassiske Grækenland, som grundlægger kolonier langs Middelhavet i den pågældende periode. Phokæerne grundlagde kolonien Massalia, (Marseilles), omkring 600 f.Kr., det er derfra krateren fra Vix stammer. Kvindegraven fra Vix indeholdt et kvindeligt lagt i en vognkasse med et 1,65 cm højt vinblandingskar, en krater, med dragtspænder bl.a. af jern.⁶⁾ Hallstattkulturen er meget præget af det klassiske Grækenland. Heuneburg ved Øvre Donau er bygget efter græsk skik af soltørrede lersten, en metode der slet ikke duede i det østrigske klima. Murene sank sammen.⁷⁾

Figur 1. Cnut Cunnetti-mønt sandsynligvis fra Cuerdaleskatten, Lancashire, 895-902 e.Kr.

Tyremotivet videreføres i den ældre jernalder. På det importerede Gundestrupkar er der på bundpladen en liggende tyr og en sværdkæmper med to hunde.⁹⁾ På bronzekarret fra Brå var der plastiske tyrehoveder.⁹⁾ 'Vi' er ikke svært at forstå, men hvad 'tyrvi' nærmere indebærer, vides ikke. Om 'Ric' skal forstås i sammenhæng med tyr, står også hen i det uvisse. Navnene kan nok bedre forstås ud fra Rigs Tale, hvor Heimdal under navn af Rig (ric) rejser gennem samfundet og avler de forskellige samfundsklasser.¹⁰⁾ Fra Rig stammer trællen, bonden, jarlen og konr'en. Forekomsten som led i Vercingetorix kunne tyde på, at Rig er en faktisk statusbetegnelse. Uddrag af Rigs Tale:¹¹⁾

44. Men den unge Kon kendte til
Runer, Tidsruner og Aldersruner.
Dertil han mægted Mænd at bjerge,
Sværdsoadder døve,
Sø at lægge.

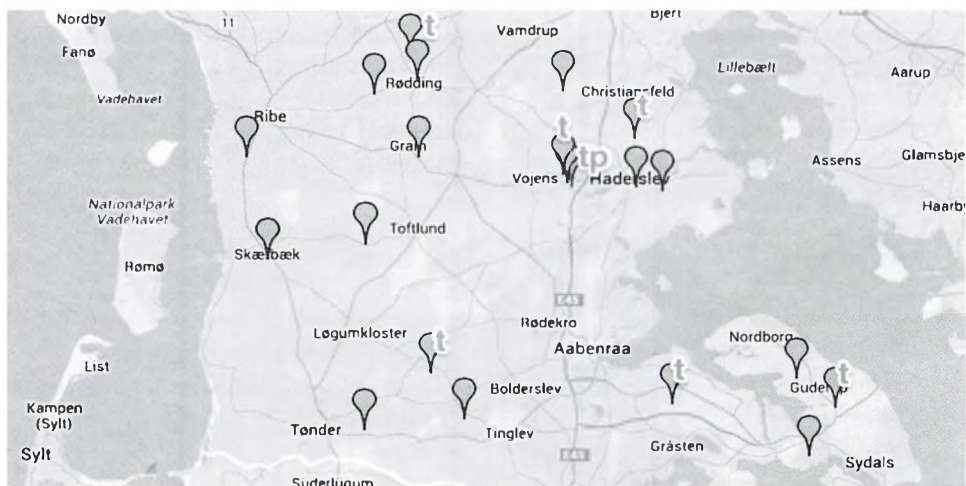
45. Fuglesang lærte han,
Ildsluer at lægge,
Sind at dulme,
Sorger at dysse;
Styrke han ejed som otte Mænd.

46. Med Rig Jarl han om Runer
stredes og Kunster øved;
Kon var visest.
Saadan han vandt,
at han altid siden Rig blev kaldt og
Runer kendte.

47. Unge Kon red gennem Krat og
Skove;
Spyd han slynged og Smaafugle jog.

48. Kvad da en Krage, som sad paa
Kvist:
Skal du, unge Kon! efter Smaafugle
jage?
Heller du skulde paa Heste ride,
svinge Sværde og Hæren sla.

Figur 2. Stednavne i Sønderjylland med endelsen -ing

Stednavne

På kortet figur 2 er indtegnet stednavne i Sønderjylland med endelsen -ing, for eksempel Styding. Endelsen -ing danner forbindelse til personbetegnelserne. Det er typen Ingentow. Stednavne af denne type findes også på øerne, men da gerne af formen -inge, for eksempel Svanninge. I Centraleuropa findes de med endelsen -ingen, for eksempel Tübingen. -ing, -inge og -ingen er forskellige bevarede levn af 'Inkon', der indgår i personbetegnelserne. En fuldstændig geografisk social term er da Stydingentow(i), som kan oversættes til Studeneskon(ge)tyrvi. Med hensyn til kronologien mener jeg, at -ing navne er ældre end sydhøjen i Kastrup, fordi der er fundet tegn på en ekspansion fra Esbjerg-området i form af en stensat staldbund (Se foto side 24). Et andet træk, der kan bidrage til dateringen er, at bebyggelsen i yngre jernalder rykker vestover.¹²⁾

Tabel 2. Ingnavne i Europa

	Forled	Inkon	Tyr	Wi
England	Hast	Ings	To	W
Holland	Gron	Ingen	To	W
Tyskland	Tüb	Ingen	To	W
Jylland	Styd	Ing	To	W
Østdanmark	Svan	Inge	To	W

Der er fem grupper af -ing navne i landsdelen, Hjertinggruppen i nordvest, Styding-Tørning-Bjerringgruppen i nordøst, Hyndinggruppen i sydvest, og delt i to af Allsund Kiding-Kettinggruppen i sydøst.

Tabel 3. Der er forskellige typer af -ing stednavne:

1. Farve	Gul	Hønning
2. Geologisk/ topografisk	Fremspring	Stevning
3. Dyr	Hjort	Hjerting
4. Plante	Tjørn	Tørning

Type 3 og 4 er totemnavne. I nordvest har vi hjortefolket,¹³⁾ Hjertingentow(i), som sikkert har forbindelse til esbjergområdet, da der i Esbjerg er en bebyggelse, der hedder Hjerting. Arkæologisk er der et enkelt belæg for en sådan forbindelse. I kanten af sydhøjen i Kastrup, Gram Sogn, blev der fundet en stensat staldbund med grebning svarende til dem, der findes ved Esbjerg. Den er sikkert blevet bevaret, fordi den har ligget under en uerkendt øst-vestgående agervolding, hvis materiale i øvrigt er anvendt til opbygning af højen. Nedenstående bebyggelser medregnes som totemnavne, som på kortet figur 2 er afmærket med t (dyrenavne) og tp (plantenavn):

Tabel 4. Totemnavne

Hjerting	Hjort	nordvest
Bjerring	Bjørn	nordøst
Styding	Stud	nordøst
Tørning	Tjørn	nordøst
Kiding	Kid	sydøst
Ketting	Kat	sydøst
Hynding	Hund	sydvest

Disse totemnavne udgør 33,3% af -ing bebyggelserne. Personkredsen omkring disse bebyggelser må være fyrster og krigere.

Totem forekommer som forklaring på oprindelse og samlingsmærke hos

Den omtalte 'sydhøj' ved den såkaldte Kastrup Offerplads øst for Gram. Anlægget er muligvis bygget oveni en ældre grebning i en stald. Den rektangulære grebning, der ellers kun findes på vestkysten ved denne tid, ses for rest i billedet.

stammebefolkninger. I egnen omkring Haderslev er der tre: Styding (stud), Tørring (tjørn) og Bjerning (bjørn). Det er ikke alene dyr, der kan være totemmærker, det gælder også for planter. Syd for Aabenraa ligger Kiding. Her betyder forleddet kid, som er den eneste bebyggelse af sin art på Sundeved. På Als er der tre bebyggelser med -ing som endelse, heraf har den ene, Ketting, ordet kat som forled. Den ældste kat i Danmark er fundet i Kastrup, Gram Sogn, Haderslev Amt og er fra tiden efter 100 e.Kr. Den totemisme, som bebyggelserne er udtryk for, knytter således an til Rigs Tale, hvor guden Heimdal (den mytiske oprindelse, hjemstedet, der kun i to tilfælde er fundet afbildet) ta-

ger menneskeform og skaber samfundsklasserne. Heimdal er skaberen, totemsystemets centrale 'person', eller snarere et begreb, hvoraf alting opstår.

Begge de sikre stednavne med vild- dyr i forleddet er fundet i nord. Mod syd finder vi tamdyrene, hvor Kiding måske ikke er tydelig at klassificere. Om denne skelnen betyder noget vides ikke, dertil er undersøgelsens udsyn for begrænset. Skelner vi på denne måde, er der to områder udenfor fyrstegrav-området med tamdyrforled.¹²¹

Det mest primitive totem er forbundet med enkeltpersoner, hvor personen i forbindelse med riter forbundet med sult og tørst og ofte un-

der indflydelse af bevidsthedsudvidende substanser ser syner. Totem kan dog også omfatte klaner, som så opfatter sig som familie, hvilket medfører exogami, ægteskab udenfor klanen. Freud opfatter klanen som konkurrencen mellem fædre og sønner, hvor faderen ved hjælp af riter underordner sønnerne, en slags omvendt Ødipuskompleks.¹⁴⁾ Dette er en udmærket forklaringsmodel for kortet figur 2, hvor vi har centrale pladser omgivet af pladser tilhørende det samme befolkningsudsnit, men uden totemnavne i forledet.

Riter forbundet med totemsystemet er overgangsriter, hvor et menneske skal underkastes en smertefremkaldende behandling. Dette kan være omskæring, indristning af tatoveringer, indtagelse af bevidsthedsudvidende stoffer. I forbindelse hermed holdes ceremonier.

I forbindelse med totemisme er der ofte forbud mod at spise sit totem, men det betyder ikke, at et totem ikke spises. Det kan overgives til en anden gruppe med et andet totem. Dette befordrer interaktion mellem forskellige klaner og skaber en indre afhængighed. Dermed er totemsystemet også udtryk for udveksling, som er med til at stabilisere freden, alle er jo afhængige af hinanden.

Der er kun få pladser med totemforled i landsdelen. Det er fordi, der kun er en hovedplads i hvert område, og der kun er én konr i hver generation, derfor er der så få pladser, som har endelse -ing i stednavnet. Konr'en er den yngste søn i et kuld, og navnet betyder kriger.

Stednavneforskning og personnavneforskning har et berøringspunkt, som har en sideeffekt til arkæologien.

Efter min mening er dette system et levn af en oldgammel samfundsform, hvis relikter stadig eksisterer, kongenavnet. ■

Noter

- 1) Lévi-Strauss, C.: *Les structures élémentaires de la parenté*. Maison des Sciences de l'Homme. Collection de Rééditions; 2. Paris 1968.
- 2) Karker, A.: *Politikens sproghistorie: udviklingslinjer før nudansk*. København 1996.
- 3) Koch, J.T., et al.: *An atlas for Celtic studies: archaeology and names in ancient Europe and early medieval Ireland, Britain, and Brittany*. I: *Celtic studies publications* 12. Oxford Oakville 2007, side 35.
- 4) Internet hjemmeside: en.wikipedia.org/wiki/Cuerdale_Hoard.
- 5) Brøndsted, J.: *Danmarks oldtid: bind 2: bronzealderen*. København 1966.
- 6) Joffroy, R.: *Le trésor de Vix: histoire et portée d'une grande découverte*. Résurrection de passé. Paris 1962.
- 7) Kimmig, W.: *Die Heuneburg an der oberen Donau*. I: *Führer zu vor- und frühgeschichtlichen Denkmälern in Württemberg und Hohenzollern*. Stuttgart 1968.
- 8) Klindt-Jensen, O.: *Gundestrupkedelen*. København 1979.
- 9) Klindt-Jensen, O.: *Bronzekedelen fra Brå*. Aarhus 1953.
- 10) Bæksted, A.: *Guder og helte i Norden*. København 1965.
- 11) Rig, S.O.: Internet hjemmeside: heimskringla.no/wiki/Sangen_om_Rig.
- 12) Ethelberg, Per: *Jernalderen*. I: *Det sønderjyske landbrugs historie. Jernalder, vikingetid og middelalder*. Haderslev 2003, side 276 og 283.
- 13) Jørgensen, B.: *Stednavne ordbog*. København 1995.
- 14) Hadfield, P.: *The savage and his totem*. New York 1977.

Kong Abels død 1252

Af Uwe Oldag

Hvad ved vi egentlig om Kong Abels død i 1252? Pensioneret lærer Uwe Oldag satte sig for at gennemgå de middelalderlige kilder om kongemordet, som han fremlægger her.

Hvad hyggesnak kan føre til

LØBET AF ÅRHUNDREDERNE er der blevet skrevet meget om kong Abels død i 1252. En konge bruger magt og går i krig for at få fat i flere penge. Han bliver dræbt af dem, der ikke vil betale. En god historie, som også i dag ville udløse de store bogstaver i medierne.

Jeg er opvokset i Slesvig og har været lærer på den danske skole i Husum. På lærerværelset blev jeg engang spurgt, hvad jeg vidste om kong Abel. Jo, jeg kendte da historien om,

at hertug Abel lod sin broder kong Erik dræbe på Slien ved Mysunde, og mågerne på Mågeøen ved Slesvig siden da skriger "Erik, Erik". Jeg kendte også den lille granitsten i Wickeltal vest for Slesvig, der minder om Abel. Mere var der ikke at komme efter. Men dermed var interessen vakt: Hvad ved man om Abel? Da jeg har tilbragt det meste af mit arbejdsliv i Husum, blev det til 'projekt Abels død'. For det står i bøgerne, at Abel døde på vestkysten i året 1252.

Intentioner

Hvad står der egentlig i de ældste skriftlige kilder? Det var udgangspunktet for projektet. Endvidere var det intentionen ikke at nøjes med teksterne i historiebøgerne, men at læse kildematerialet. Det blev til besøg på biblioteker i København, Hamborg, Erfurt og Wolfenbüttel. For der ligger nogle af de interessante håndskrifter. Og dette selvsyn føjede et nyt perspektiv til projektet: Den æstetiske nydelse ved at se håndskrifterne. Med lidt fantasi kan man godt forestille sig munkene stå i deres skrivestuer (skriptorier) og 'male' teksterne.

Kong Abel

Kong Abel af Danmark levede fra 1218 (?) til 1252. Han var også hertug af Slesvig og er i vore dage kendt af to grunde:

Abel-stenen i Wickeltal vest for Slesvig med teksten: König Abels Grab 1252.

Foto: Privat.

1. Han lod sin broder kong Erik Plovpenning dræbe på Slien ved Mysunde i 1250. To malerier i centralhvælvingen af Sct. Bendts Kirke i Ringsted beretter om dette brodermord.

2. Han lod sig derefter krone til Danmarks konge og blev selv dræbt på Slesvigs vestkyst i året 1252.

To sten minder om Abel: Den ene står i Tiergarten vest for Slesvig, nærmere betegnet den sydlige ende af Wickeltal. Abel blev begravet i skoven, men nok ikke der, hvor stenen står.

Den anden sten står i den vestlige udkant af Oldenswort på Ejdersted. Når man ser den, undres man måske: For Abel bliver slet ikke nævnt på stenen! Derimod står frisernes kampråb 'Lewer dod as Slav' på stenen.

Der er ikke dokumentation for, at der den 29. juni 1252 var et slag på Königskamp. Så er man allerede dybt inde i sagens kerne: Hvad fortæller kilderne egentlig om Abels død? Når man studerer den ældre litteratur om emnet, kan man ikke lade være med at studse over skribenternes store viden. Omstændighederne omkring Abels død på vestkysten bliver udpenslet til sidste detalje, og man mindes et kendt tysk reklameslogan: 'Bild war dabei ...'.

I løbet af århundrederne er 'Abels død' blevet udsmykket mere og mere. Forfatterne har endda tilføjet detaljer, som er direkte forkerte. F.eks. nævner både Anton Heimreich (1626-1685) og Peter Sax (1597-1662) i deres krøniker, at Abel blev dræbt af en tømrer. Heimreich: "... und ist der, so den König getödtet ein Zimmermann von Pelworm, so Hummer, oder wie andere sagen, Wessel Hummer ist genannt, worauf die Friesen ...". Lokalhistorike-

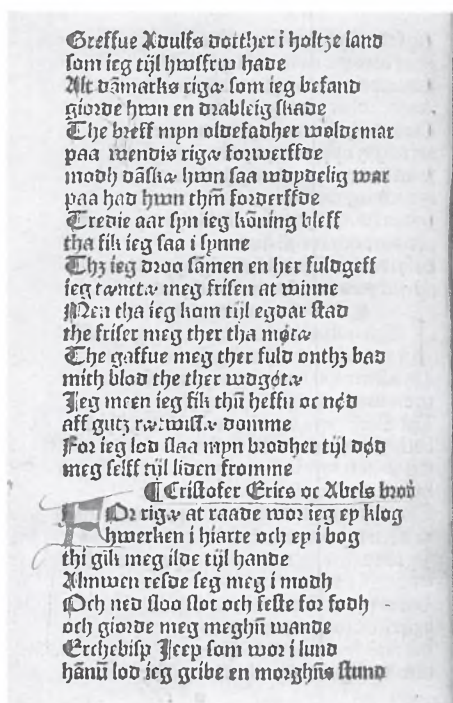

Foto: Det Kongelige Bibliotek.

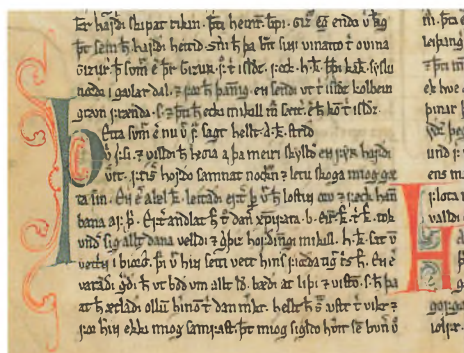
Den Danske Rimkrønike, side 154, linjerne 9-16, hvor Abel fortæller om sin skæbne på vestkysten.

ren Albert Panten har i en artikel fra 1980 påvist, at dette er usandt. Ligeledes påviser han, at udsagnet på Abel-stenen i Oldenswort om et slag ikke er korrekt.

Den Danske Rimkrønike

En interessant kilde af ældre dato er 'Den Danske Rimkrønike'. Den blev trykt i 1495 og regnes for at være den ældste trykte danske bog. Forfatteren er ukendt. Der eksisterer håndskriftsfragmenter, men det er uklart, hvornår nøjagtigt teksten er blevet til. Der er tale om knittelvers, hvor de danske konger optræder og selv fortæller om deres liv.

"I mit tredie år som konge fik jeg den idé at samle en stærk hær for at

Codex Frisianus. Den Arnamagnæanske Samling, Københavns Universitet. AM 45 fol., Pag. 116v.

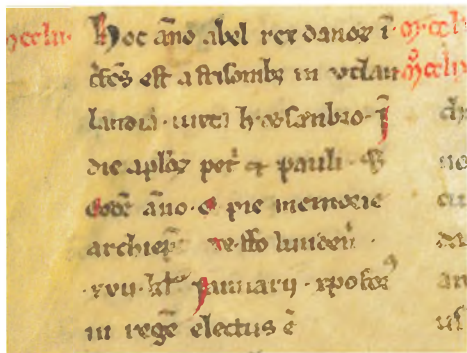
underkue friserne. Men da jeg kom til Ejdersted mødte friserne mig ondskafuldt og gav mig et bad, idet de udgødte mit blod”.

Håndskrifter

Tættere på tidsmæssigt kommer man ved at studere forskellige håndskrifter. I denne lille artikel skal nævnes: Kong Hakon Hakonsons saga, Annales Lundenses, Annales Ryenses, Rydårbogen (den ældste danske oversættelse af Annales Ryenses) og Annales Stadenses.

Hakon Hakonsons saga

Hakon Hakonsons saga er en del af de norske kongekrøniker (bedre kendt som ‘Heimskringla’) skrevet ca. 1265 af Snorris nevø Sturla Thordarson. Originalen er gået tabt, men der findes en afskrift (Codex Frisianus), som er skrevet i første fjerdedel af 1300-tallet. Håndskriftet er opkaldt efter samleren Otto Friis, der tidligere ejede værket. Det ligger på Arnamagnæansk Samling i København. Bemærkningerne i Codex Frisianus om kongerne Eriks og Abels død er

Annales Lundenses. Signatur: UB Erfurt, Dep. Erf. CE. 8° 23. Udsnit af side 220v. UB Erfurt, Dep. Erf. CD. 8° 23, Pag. 220v.

først i nyere tid blevet registreret af tyske forskere.

Sproget er norrønt (oldnordisk). Linjerne 6-11 på side 116v omtaler Abels strid med friserne og hans død. De mange forkortelser gør læsningen vanskelig. Lektor Britta O. Frederiksen fra Arnamagnæansk Samling i København har venligst stillet følgende forslag til oversættelse til rådighed:

“Denne sommer, som der blev talt om nu, lå kong Abel i strid med friserne, og han ville pålægge dem større skatter end der havde været før. Friserne samlede sig og gemte sig meget i skovene. Men da kong Abel søgte efter dem, blev han ramt af en pil, og af det fik han sin død. Efter hans død tog danskerne kong Eriks bror Kristoffer til konge. Han underlagde sig hele det danske rige og blev en stor hersker”.

Annales Lundenses

Annales Lundenses er et håndskrift på latin, som man mener, er blevet til i Lund. Originalen er gået tabt, men der findes en afskrift, som er skrevet

ca. 1300. På side 220v kan man læse følgende:

MCCLII

Hoc anno abel rex danorum interfectus est a frisonibus in vltanlandia iuxta hwsænbro in die apostolorum petri et pauli. Et eodem anno obiit pie memorie archiepiscopus wffo lundensis XVII. kal. Ianuarij. Cristoforus in regem electus est.

“1252. Dette år blev den danske konge Abel dræbt af friserne i Utlande ved Husenbro på apostlene Peters og Pauls dag. I samme år døde den for sin fromhed mindeværdige ærkebiskop Uffe af Lund den 17. januar. Christoffer blev valgt til konge”.

Apostlene Peters og Pauls dag er den 29. juni. Forfatteren nævner ‘Husenbro’ som stedet, hvor Abel blev dræbt. Hvad er Husenbro, og hvor ligger det? I Utlande hedder det i teksten. Men hvad nøjagtigt var ‘Utlande’ i sidste halvdel af 1200-tallet? Det er ret sikkert, at tekstens ophavsmand ikke har tænkt på den nuværende by Husum.

Måske kunne følgende mulighed overvejes: I ‘Liber Censur Danicæ’ fra 1231, hvis kendteste del er kong Valdemars jordebog, findes en ø-liste, hvor ordet ‘hus’ tit dukker op. I disse ‘huse’ kunne kongen bo, når han be-

Annales Ryenses. Linjerne 5-8 fortæller om, hvad der skete 1252. Cod. In scriin. 98b, Pag. 33r.

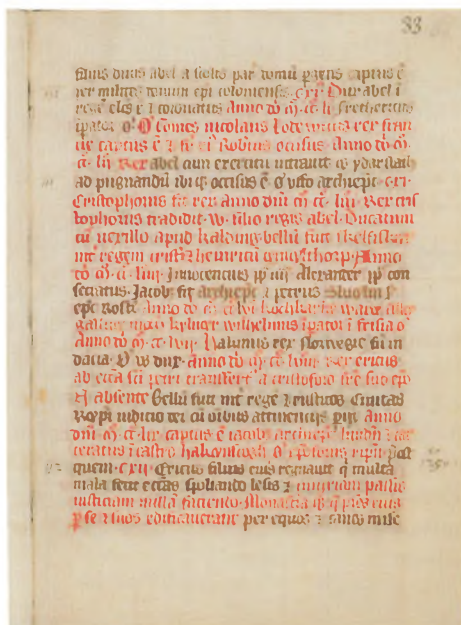
søgte øerne, oftest for at jage. På Abels tid fandtes der tre gestøer (Ejdersted, Utholm, Evershop), som først senere ved inddigninger voksede sammen til det nuværende Ejdersted.

De tre gestøer nævnes ikke i ‘Liber Censur Danicæ’, men måske kan det alligevel tænkes, at Abel havde sådan et ‘hus’ (eller flere), som lå ved en bro, måske over åen Milde?

Annales Ryenses

Forskerne mener, at ‘Annales Ryenses’ er skrevet i Ryd kloster, der lå dér, hvor Lyksborg Slot ligger. Originalen er gået tabt, men der findes en afskrift, som stammer fra. ca. 1300. Her kan man læse følgende:

Anno domini MCCLII Rex abel cum exercitu intrauit et ydarstath ad pugnandum ibique occisus est. Obiit vffo archiepiscopus. CXI. Christophorus fit rex.

hanc mltis velpas vltm anno
 rum abuo. Die aplos peari
 pauli. Rex danorum Abel. lirat
 frelonce ab mltolena cor vo
 lens opellare mapmact mora ab
 eis est oallus. Christophorus fr
 eius cu m regno luassio. Lago
 quem ppedyem? am arona vega
 li. e multa pecunia ab Abel colle
 fuisse m holo. ad m non multo
 post tempore. E tpe oallus ibide
 Anno dñi 1252. a. lu. R. P. v. p.
 albertus hanc borch v. v. d. f.

“Anno domini 1252. Kong Abel drog til Ejdersted med en hær for at kæmpe. Der blev han dræbt. Ærkebiskop Uffe døde. 111. Christoffer bliver konge”.

Rydårbogen

‘Rydårbogen’ er den ældste danske oversættelse af ‘Annales Ryenses’. Originalen er gået tabt. I den ældste afskrift fra ca. 1400 finder man følgende:

MCCLII

Kuning abel for in i eyderstæt at stridæ oc ther blef han sla win. Cristofær hans brothær word kuning. Item vffo erkebiscop i danmarch døthæ.

Annales Stadenses

Albert von Stade var bl.a. abbed i byen Stade vest for Hamborg. Han levede 1187(?) - 1256(?) og er kendt for at have skrevet ‘Annales Stadenses’. Ældste afskrift stammer fra første halvdel af 1300-tallet, hvor der står følgende om drabet:

Annales Stadenses. Linjerne 2-11 beretter om kong Abel. Cod. Guelf. 466 Helmst., Pag. 167v.

“På apostlene Peters og Pauls dag døde den danske konge Abel. Han ville undertrykke de frække strandfriser og blev uventet dræbt af dem. Christopher, hans bror, blev hans efterfølger. Lago, som vi før har nævnt, flygtede med kongekronen og mange af de penge, som Abel havde samlet, til Holsten, hvor han selv ikke længe derefter blev dræbt”.

Afrunding

Ud fra de middelalderlige kilder tyder meget på, at kong Abel blev dræbt et sted på den slesvigske vestkyst, uden vi er i stand til nærmere at stedfæste dette.

Husenbro i Lundeårbogen er det mest konkrete udsagn. Derfor skal en spændende detalje nævnes til sidst. Ifølge ‘Ordbog over det Danske Sprog’ og ‘Svenska Akademiens Ordbok’ er ‘hus’ og ‘husen’ gamle ord for stør. Til langt op i sidste århundrede blev der fanget stør i Ejderen.

Bro kan f.eks. også betyde anløbsbro. Altså kunne Husenbro tolkes som stedet, hvor størfiskernes både lagde til. Navneforskningsinstituttet ved Københavns Universitet har i en redogørelse udtalt sig ret skeptisk overfor idéen. Men det kunne være sjovt at udforske idéen nærmere. ■

Kaptajn Hans Steefning og slavehandlen

Af Paul Berg

Hvorledes tjente kaptajn Hans Steefning sin store formue, som i 1824 indgik i en arv efter datteren, som tilfaldt en sidegren til familien på Als? Paul Berg argumenterer her for, at pengene stammede fra slavehandel.

MIN TIP-TIP OLDEFAR Jürgen Paulsen Berg er født 1755 som søn af landmand Paul Berg og døde 4. marts 1835. Han boede med sin hustru, Ellen Pedersdatter, på Skolevænget 19 i Stevning på Als. De havde syv børn, deriblandt min tipoldefader Christen Berg. Ellen døde i 1823, og året efter fik hendes og Jürgens børn en arv fra deres moders morbror i Amsterdam.

Arven ville angiveligt have været større, hvis deres moder ikke var død, da den blev udbetalt.

Ellens mormor døde i barselssengen, og morfaren, der hed Lorentz Petersen Schneyder, giftede sig igen i 1726. Med hustruen Anna Jesses Tochter fik han i 1730 en søn, Hans. Denne blev skibskaptajn og blev en meget velhavende mand. Han tog navnet Steefning og fik en datter, der arvede ham ved hans død.

Da datteren døde i 1824 i Amsterdam, var der ingen livsarvinger, og derfor arvede bl.a. familien i Stevning hende. Ifølge Chr. Knudsen "... fik hendis Slægtninger og Sidearvinger

Historien starter i Stevning på Als, hvor forfatterens tip-tip oldeforældres børn i 1824 modtog en arv fra en slægtning i Amsterdam. Her er det en pasteltegning med motiv af Rudolphs gård i Stevning med Stevning Mølle i baggrunden malet af Peter Møller i 1919.

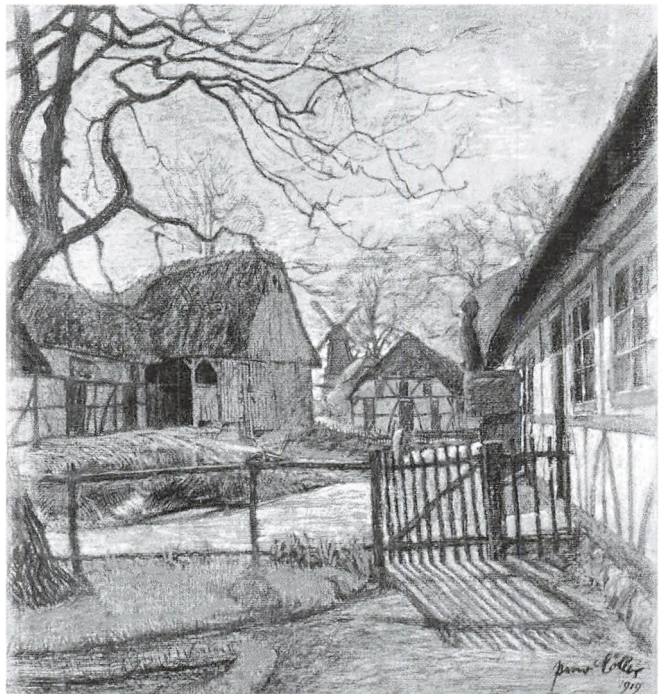

Illustration: Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot.

her i Sognet: Hans Møller Husfru i Skadborg [i Stevning] og Jørgen Paulsens Børn i Stevning og flere Slægtninger i Nordborg og Østerholm, først efter Hans Stevnings Testamente omtrent 9.000 Rdl. og siden ab intestata omtrent ..." [intet Tal]. Måske havde hun slægtninge i Holland, der også var blevet betænkt. I givet fald må der virkelig have været noget på kistebunden.

Man kan spørge sig selv, hvordan en skibskaptajn kan blive så velhavende. Han levede i den florissante periode. En mulighed kunne være, at han sejlede på trekantruten, dvs. med kramvarer fra Europa til kolonierne i Afrika. Efter en ombygning af lastrummet for at øge kapaciteten, sejlede skibet videre med slaver til Vestindien, hvorefter turen gik tilbage til Europa med rå sukker m.m.

I bogen 'Slaveskibet Fredensborg og den dansk-norske slavehandel i 1700-tallet' skrevet af Leif Svalesen kan man læse, at kaptajnen på det danske slaveskib 'Fredensborg' i 1767 havde en månedlig hyre på 24 Rdl. Det fremgår ikke klart af kirkebogen, om arven fra Holland er rigsdaler eller rigsbankdaler (valutaen efter statsbankerotten i 1813). Hvis vi går ud fra, at der er tale om rigsdaler, svarede arven på 3.000 Rdl. til ca. 125 måneders hyre for en kaptajn. En slavekaptajns hyre har nok været forholdsvis høj, ikke mindst fordi en tur på trekantruten gennemsnitligt varede ca. 1 1/2 år, hvis vi regner med fire måneders udrejse, seks måneder i Afrika, tre måneders overfart derfra til Vestindien, tre måneders ophold i Amerika og endelig tre måneders sejladshjem igen. Man må i den forbindelse også regne med, at ca. 1/3 af be-

sætningen døde på turen bl.a. som følge af tropiske sygdomme.

På dette skib havde officererne og andre ledende besætningsmedlemmer i 1767 en provision på sammenlagt 5% af salgssummen for slaverne. De har derfor været interesseret i, at slaverne kom levende og i bedst mulig stand frem til De Vestindiske Øer. Kaptajnens andel var 2%, og de øvrige officerers 3%. Da den samlede salgssum for slaverne var godt 41.000 Rdl. fik kaptajnen altså 820 Rdl. i bonus. Nogle besætningsmedlemmer havde også lidt privat handel i de havne, de anløb. Dette var sikkert ikke med rederiets billigelse.

Ifølge rigsarkivar Erik Gøbel har Hans Steefning ikke været skipper på et dansk skib, der fik algiersk søpas til at sejle på Middelhavet i perioden 1747-1807. Søpasset var en kvittering for den årlige betaling, som den danske stat betalte Alger og de øvrige nordafrikanske stater for at Helstatens skibe kunne sejle på Middelhavet uden at blive opbragt af nordafrikanske korsarer.

Fra Stadsarchief i Amsterdam har jeg imidlertid fået oplyst, at Hans Steefning, da han blev lyst til bryllup med Hendrika Wullink den 30. august 1765 oplyste, at han var 35 år, født på Als, og at begge hans forældre var døde. Hans og Hendrika fik børnene Johanna Elisabeth, døbt 15. juli 1768, og Jan Hendrik, døbt 23. oktober 1771. Den 3. marts 1802 blev der begravet en Hans Steefning i Westerkerk i Amsterdam. Da Steefning ikke er et almindeligt navn i Holland, er det sandsynligvis vores kaptajn.

I retsarkiverne findes en havaribeskrivelse, der fortæller, at hans skib 'Amsterdamsche Galeij' den 13. de-

Et motiv fra havnen i St. Eustatius, da øen blev taget fra hollænderne af den engelske flåde i 1781.

cember 1777, på rejsens første dag, havarerede efter en kollision med et andet skib ved Texel, der er en ø i vadehavet lige nord for Den Helder i Holland. Skibets destination var den lille hollandsk vestindiske ø St. Eustatius.

Den 10. oktober 1778 afgav nogle få besætningsmedlemmer heriblandt skibets 2. styrmand Halle Andries Holm på 'Amsterdamsche Gallij' en notariel erklæring om skader på skibet pga. dårligt vejr. Skibet var på vej fra St. Eustatius med sukker, kaffe, indigo, kakao, tobak, bomuld, skind og ingefær (ginger).

Et handelsfirma i Amsterdam 'Ten Broek and Co' gav den 15. juni 1780

gennem notaren Jan Harmsen prokura til et firma på St. Eustatius til at holde øje med deres forretninger på øen. Dette firmas navn var 'Steefning and Holm'. Det lader altså til, at Hans Steefning og hans tidligere 2. styrmand havde forretninger sammen på øen St. Eustatius. Det er formentligt vanskeligt at finde ud af, hvilke forretninger de havde på øen.

Et godt gæt er måske noget med slaver, også fordi en sømand nok ikke har haft meget forstand på handel eller f.eks. dyrkning af sukkerrør. Følgende oplysninger om øen, som jeg til dels har fundet på St. Eustatius Historical Foundation's hjemmeside, gør det ikke mindre sandsynligt. St.

Eustatius er en lille ø, der ligger øst for St. Croix, og som måler ca. otte km på den ene og fire km på den anden led. I årene 1636-1700 forsøgte hollandske købmænd at dyrke tobak på øen, men da prisen på tobak faldt i slutningen af det 17. århundrede, gik de over til produktion af sukkerør.

I modsætning til mange andre lande indførte hollænderne frihandel i deres oversøiske kolonier, dvs. fri for told og øvrige reguleringer. Dette betød, at Curacao, St. Eustatius og St. Maarten blev centre for handel med slaver fra Afrika, færdigvarer fra Europa og råmaterialer fra Amerika. Placeringen af St. Eustatius' havn på læsiden af øen betød, at skibene var beskyttet. Samtidig havde havnen den fordel, at der kunne ligge op til ca. 200 skibe for anker på reden i Oranje Bay på én gang.

Dette og manglen på regn medførte, at øen koncentrerede sig om handel og for en stor dels vedkommende handel med de andre landes øer i det Caribiske Hav. Det sidste er uden tvivl sket illegalt, da de andre lande sikkert ønskede selv at forsyne deres kolonier. Handelen blev varetaget af over 600 varehuse langs kysten nedenfor byen Oranjestad. Omkring 1778 kom der ifølge optegnelser alene på et år 3.182 skibe til St. Eustatius.

Besætningerne på de mange skibe bidrog meget til at øge øens befolk-

ning. Befolkningen på den lille ø var i midten af det 18. århundrede oppe på ca. 20.000. I dag er den på ca. 2.600.

Allerede i 1724 blev der transporteret 2-3.000 slaver til St. Eustatius, og samme år blev der i Oranje Bay bygget et slavefort, der kunne huse 400 - 500 slaver ad gangen. Fortet blev kaldt 'Water Fort' og 'Fort Amsterdam' og var det vigtigste udskibningssted for slaver. I midten af det 18. århundrede overtog St. Eustatius Curacaos rolle som den vigtigste handelshavn for slaver. Slavehandelen toppede i 1770'erne og begyndte at falde i 1790'erne, hvorefter hollænderne forbød den i 1821.

Danmark forbød transporten af slaver i 1792 men først med virkning fra nytår 1803. Endvidere var vi så dobbeltmoralske, at slaveriet først blev ophævet i 1848. Danske skibe sejlede fra 1660 til 1807 mindst 85.000 slaver fra Guldkysten til Vestindien, medens hollænderne sejlede ca. 500.000.

Min konklusion er, at Hans måske også sejlede på trekantruten. Det mest sandsynlige er, at han tog sig af transporten og måske salget af slaver fra St. Eustatius til Amerika og f.eks. de danske vestindiske øer. Så har han måske af og til taget en tur hjem til Amsterdam med råvarer.

Han har nok været en af de rigtig 'slemme drenge'. ■

Skast Kirke

H.E. Sørensen: 'Skast Kirke'. Udgivet af Skast Medlemsråd 2011. 72 sider, rigt ill. Pris: 100 kr.

Når man besøger en kirke og ikke lige har Danmarks Kirker ved hånden, er man ofte nødsaget til at ty til de små hæfter, der i mange kirker tjener som vejledning til kirken, dens arkitektur, inventar og historie. Besøger man mange kirker, vil man også efterhånden have opdaget, at disse hæfter svinger voldsomt i kvalitet. Det gælder ikke kun tryk og indbinding, men i høj grad også i indhold!

Det foreliggende skrift er en af de mere omfangsrige kirkevejledninger. 72 sider er immervæk ikke en tekstmængde, man får læst, mens man befinder sig i kirken. Planen med udgivelsen må derfor have været, at den først skal læses efter besøget i kirken eller som en grundig forberedelse til et besøg. På indledningen kan man forstå, at selve udgivelsen bygger på afdøde sognepræst J. Aalstrup-Poulsens notater, som forfatteren efterfølgende har bearbejdet, suppleret og benyttet som udgangspunkt for sit eget arbejde.

Bogen er opdelt i en række afsnit, der indledes med en beskrivelse af sognet og fortsætter med selve kirkebygningen, kirkens inventar, gravmonumenterne samt en omtale af de præster, der har været tilknyttet kirken fra reformationen til i dag. Endelig afsluttes bogen med erindringer fra Skast i 1850'erne, nedskrevet af præsten C.N. Smith 1890. Både kirke og kirkeinventar er omhyggeligt og meget omfattende beskrevet. Det er rigtigt positivt, at der i beskrivelserne inddrages sammenligninger med forholdene i andre kirker i Tønder Kommune. På den måde bliver bogen om Skast kirke i en vis grad til en bog om kirkerne i kommunen. Desuden er det velgørende, at både inventaret og kirkerummet løbende er forsøgt sat ind i en historisk ramme, således at læseren stifter bekendtskab med baggrunden for, at kirken ser ud som den gør, og får en forståelse for, hvorfor de enkelte genstande i det hele taget findes i kirkerummet.

Alt i alt er det en solid gennemgang af Skast kirke, man får serveret, oven i købet med udblik og baggrund i et omfang der sjældent ses. Skulle der være en enkelt lille anke, så må den gælde den indledende "fortælling" om, hvordan det gik til, da kirken blev bygget. Fortællingen er såmænd vældig spændende, men den stikker noget ud i forhold til den mere strengt beskrivende tekst i resten af bogen, og den giver læseren et fejlagtigt billede af, at forfatteren faktisk ved, hvordan det gik for sig. Og det ved forfatteren slet ikke. Blandt andet er nogle af præmisserne, som fortællingen bygger på, af ældre dato og ikke længere generelt accepteret. Ind i mellem kan det desuden være svært at gennemskue, hvor meget af historien, der bygger

på konkret viden, og hvor meget, der er inspireret af Ken Follet!

Men alt i alt er det en glimrende kirkevejledning, som man bestemt får rigtig god forstand af - både hvad angår Skast Kirke, kirker i det vestlige Sønderjylland og danske kirker i al almindelighed. Den lille novelle må man så tage med for underholdningens skyld!

Lennart S. Madsen

GrenzWerte / Grænseværdier

Bernd Köster (red.): 'GrenzWerte / Grænseværdier. Baukultur in Süddänemark und Schleswig-Holstein / Bygningskultur i Syddanmark og Slesvig-Holsten, 1912-2012-2112'. Flensburger Baukultur e.V. & Museum Sønderjylland - Sønderborg Slot 2013. 216 sider, ill. Pris: Udsolgt!

Den smukke titel med undertitlen Bygningskultur i Syddanmark og Slesvig-Holsten giver et bud på en regional bygningskultur 1912-2012-2112.

Bogen tager udgangspunkt i et samarbejde mellem Flensburger Baukultur e.V. og Museum Sønderjylland i efteråret 2012. En uge med workshops, ekskursioner og foredrag danner grundlaget for bogen. Foredragsholderne bidrager hver med et afsnit i bogen, der har forord af arkitekt Bernd Köster.

Astrid Hansen 'Oberkonservatorin' ved Landesamt für Denkmalpflege fortæller med udgangspunkt i byggeudstillingen i Flensburg i 1912 om baggrunden for udviklingen i grænselandet. En fin historisk indførelse der giver god forståelse, og et godt oplæg til den videre fortælling.

Museumsinspektør Peter Dragsbo, der bl.a. har publiceret og forsket i arkitektur, byggeskik, byhistorie og kulturarv, skriver levende om arkitekturen fra 1864 til 1930. Han gennemgår med fine eksempler på dansk og tysk inspireret bygningskunst nord for den nuværende grænse. Artiklen er godt fortalt og illustreret.

Dr. Ulrich Schneider, der forsker i kunsthistorie, arkitekturhistorie, litteraturhistorie og arkæologi, skriver om ekspressionistiske arkitekturfantasier som et modstykke til hjemstavnbevægelsen. Men uden sammenhæng i forhold til bogens grundlæggende tema, og uden referencer til hovedtemaet i bogen. Afsnittet beskriver en interessant og vigtig niche i arkitekturhistorien. Det ville være oplagt at lade fortællingen indgå i en anden sammenhæng.

Ulrich Höhns, freelance arkitekturhistoriker og -kritiker, skriver om forbindelsen mellem arkitektur-strømningerne fra Aarhus- og Bernaukskolerne. Udmærkede kendte almene betragt-

Stolliggård-stuen og slægten Bendixen på museum

Af Mikkel Leth Jespersen

BLANDT DE FINESTE afleveringer til Søfartsmuseet i de seneste år er den såkaldte Stolliggård-stue. Den består af spisebord, spisebordsstole og den på billedet viste sofa. Møblerne blev fremstillet på et værksted i Flensborg og foræret til Jacob Bendixen og Margrethe Marie, født Bruhn, da de to blev gift i 1813. I løbet af foråret 2015 vil museet åbne en udstilling med Stolliggård-stuen og slægten Bendixen i centrum.

Margrethe Marie var søster til tidens altdominerende Aabenraa-kaptajn og -reder Jørgen Bruhn. Jacob Bendixen var Jørgen Bruhns ven og samarbejdspartner og Aabenraa-søfartens nr. to i første halvdel af 1800-tallet. Han og familien på Stolliggård er dog ikke beskrevet nær så indgående som Jørgen Bruhn.

Under Englandskrigene sejlede Jørgen Bruhn og Jacob Bendixen om bord på kaperskibet 'Hyæne'. I 1820'erne var de afgørende for oprettelsen af den oversøiske Aabenraa-søfart på Brasilien. Jacob Bendixen var kaptajn på deres fælles skib 'Creole', som år efter år sejlede til Rio de Janeiro og gjorde god reklame for Aabenraa-skibene.

I begyndelsen af 1830'erne gik Jacob Bendixen i land og etablerede sig som reder med udgangspunkt i familiens hjem på Stolliggård på Løjt Land. I 1850'erne havde han opbygget en flåde af store sejlskibe, som han blandt andre ejede sammen med sønnen Bendix Georg Bendixen. Denne søn gik for at være en dygtig kaptajn, og i slutningen af 1850'erne flyttede han ind i en nybygget kaptajnsgård i Stollig.

Ved samme tid begyndte det at gå galt for Bendixen-rederiet, og skibene måtte afhændes. Bendix Georg Bendixen måtte sælge sin gård og kunne ikke længere få hyre som kaptajn. Han blev arbejdsmand på et af værfterne i Aabenraa og endte med at slå sig på flasken til stor ulykke for hele sin familie. Jacob Bendixen holdt dog humøret oppe. Han var livet igennem kendt for sit vindende væsen.

Man kan læse mere om familien Bendixen i bogen 'Kaptajner og kolonier. Sejlskibstidens oversøiske Aabenraa-søfart', men museet vil meget gerne have flere oplysninger, ikke mindst savnes et fotografi af den nu nedrevne Stolliggård.

Sofa fra
Stolliggård-
stuen.

12. mar. - 17. maj Arkæologi Haderslev
 'Det sidste skud' - En udstilling om den 9. april 1940 i ord, billeder og genstande.

18. jan. - 15. mar. Kulturhistorie Aabenraa
 'Mare Intim' - Kunstudstilling.
 19. apr. - 31. maj 'Store hænder bygger små skibe' - Modelskibsudstilling.

Kunstmuseet Brundlund Slot
 Indtil 15. mar. 'Svend Wiig Hansen - Gigant'.

Fra 18. nov. 2014 Sønderborg Slot
 Thomas Kluge: 'Dybbøl 1864' - Et nyt stort historiemaleri med en scene fra 1864-krigen, der udspiller sig i det nutidige kulturlandskab i Skanse 8 på Dybbøl.

Kulturhistorie Tønder
 Indtil 6. apr. 'Troens landskab' - religion i Vestslesvig før og nu.

Kunstmuseet i Tønder
 24. jan. - 12. apr. 'Gerhard Henning og den kvindelige form'.
 24. jan. - 12. apr. 'Ian McKeever. Hours of Darkness. Hours of Light'.

Bliv løbende opdateret på

www.museum-sonderjylland.dk

fortsat fra side 35

ninger, men desværre med for få eksempler fra regionen.

I det efterfølgende afsnit beskriver Höhns ni eksempler på nutidig arkitektur i Slesvig-Holsten. Fine eksempler på nybygninger og om- og tilbygninger. Det mest kendte eksempel er vel nybygningen ved Emil Nolde museet i Seebüll.

Landskabsarkitekten Martin Kessler beskriver nutidig syddansk arkitektur med baggrund i Robert Søndergaards refleksioner i Sønderjylland. Afsnittet beskriver i hovedsagen erhvervs-, handels- og industribyggerier med eksempler som Føtex, Lidl, Rema 1000, Løvbjerg, Netto, industri- og administrationsbygninger. De viste eksempler findes i udkanten af alle større byer i hele den vestlige verden og er ikke et særkende for grænselandet. Beskrivelsen giver et nuanceret bud på, hvad det virkelige billede er. Afsnittet er klart det svageste i bogen.

Ove Ramm, lærer på teknisk skole i Flensborg, afslutter bogen med et bud på fremtidens bygningskultur i regionen frem til 2112. Set i det perspektiv producerer vi i dag bygninger, der om kort tid er historie. Hvis freddninger stadig er aktuelle om 100 år, er spørgsmålet, om vor tids byggeri holder til den tid. Er der stadig spor af det regionale udtryk fra 1912 at finde, eller har globaliseringen sat nye normer for hvad et regionalt udtryk er.

Det samlede indtryk af bogen er en lidt usammenhængende fortælling om de grænseværdier, som titlen antyder. Jeg sad tilbage med spørgsmålet. Hvilket publikum henvender bogen sig til, fag- eller lægfolk? Bogen bærer præg af den foredragsform den udspringer af. Lidt ærgerligt. For der er gode oplysninger at hente, og nogle af afsnittene står klart beskrivende.

En redigering og sammenskrivning af materialet havde styrket det samlede indtryk og givet et mere homogent og tilgængeligt resultat.

Jørgen Hoeck

Sønderjysk erhvervshistorie

Hans Schultz Hansen, Elisabeth Vestergaard og Torben A. Vestergaard (red.) 'Sønderjysk Erhvervshistorie 1800-2000'. Syddansk Universitetsforlag, Odense 2013. 206 sider, ill. Pris: 248 kr.

Et seminar kan føre til mange ting: Ny forskning, nye faglige alliancer eller måske tillige til en publikation. Det er tilfældet med ovennævnte. Problemet er blot, at titlen måske er blevet for imponerende i forhold til indholdet. Den burde måske have været reduceret til: Træk af Sønderjysk erhvervshistorie 1800-2000. Læseren præsenteres for otte artikler, der spæn-

der over jernstøberier og skibsværfter til en fremstilling af den moderne transportbranche, der er lokaliseret i området. Ind imellem kan man læse om Vestindienshandlens betydning for Flensborg, og man kan følge Sønderjyllands Højspændingsværk, ligesom læseren kan fornøje sig med en artikel under overskriften 'Genforeningen i et margarinehistorisk perspektiv'.

Indholdet er dermed præsenteret som et miks mellem detailstudier i enkelte firmaer eller brancher og alene spæde forsøg på helhedsbeskrivelser, men en syntese præsenteres læseren ikke for, sådan som titlen måske havde lagt op til. Påfaldende er det også med den titel, at helt dominerende virksomheder eller erhvervslokomotiver i området som f.eks. Danfoss eller Ecco helt er udeladt i fremstillingen.

En overordnet svaghed er vel nok det manglende udblik til landets øvrige økonomiske og erhvervs-mæssige udvikling. Der kan også peges på, at læseren savner svar på, hvad overgangen fra dansk til tysk betød for erhvervslivet efter 1864 og tilsvarende efter områdets tilbagevenden til Danmark efter 1920 herunder undersøgelser omkring Sønderjyllands tilbagevenden til det danske erhvervslivs organisationer og integrationen heri, samt ikke mindst vurderinger af forskellighederne mellem Bismarcks erhvervslovgivning og den danske. Nærliggende havde det måske også været at medtage en artikel om det helt særlige erhvervsliv i Christiansfeld, hvor Brødremenigheden ved hjælp af særlige privilegier opbyggede en helt specielt erhvervsstruktur, og i visse kredse politisk blev opfattet som en 'tysk planteskole'. Her kunne udviklingen efter 1920 sikkert også have haft læserens interesse.

Særlig detaljeret er historien om margarineproduktionen i Sønderborg, hvor der nok er lokale interesser på spil, men snart domineres af multinationale koncerner. Det er Jørgen Fink, der har boret i arkiverne under overskriften 'Sønderborg Oliefabrik og Solofabrikken'. Han trækker tråde til Aarhus Olie og dennes stærke direktør Frederik Lausen, der kæmpede imod de særlige gunstige produktionsmuligheder, der blev tillagt Solofabrikken efter 1920. Det aspekt kunne i øvrigt også have været interessant for en særlig behandling.

Ovenstående skal ikke opfattes negativt, for læsning af de enkelte artikler dokumenterer, at erhvervshistorie er et emne, som langt flere bør interessere sig for. Problemet er blot, at bogen måske nok markedsføres under en lovlig flot titel. Men alligevel: Læs bogen og se selv, hvor spændende erhvervshistorie kan være.

Henrik Fode

GRÆNSEFORENINGEN

FOR EN ÅBEN DANSKHED

- Demokrati, ytringsfrihed og ligestilling gælder for alle, også i forholdet til mindretal.
- Forankring i egen kultur er en forudsætning for at have forståelse for andre kulturer.
- Kulturelle mindretal er en vigtig ressource i et demokratisk samfund.
- Dansk sprog og kultur styrkes i mødet med andre sprog og kulturer.

Du er velkommen til at kontakte din lokale formand/kontaktperson:

Povl Solmer Frank
Svanevej 4
6500 Vojens

Kirsten Fanø Clausen
Brobovej 7
Blans
6400 Sønderborg

Jens Andresen
Tingvej 2
6535 Branderup

Andreas Brandenhoff
Vollerupvej 45
6392 Bolderslev

Det er Grænseforeningens formål at støtte danskheden i grænselandet, særligt syd for grænsen, at udbrede kendskabet til grænselandets forhold samt at bevare og styrke dansk sprog og kultur.

Tlf. + 45 33 11 30 63 • info@graenseforeningen.dk • www.graenseforeningen.dk

Færdigtpakkede 'Kærlighedsgaver'

Af René Rasmussen

DE PAKKER MED TØJ, madvarer, tobak og lignende, som blev sendt hjemmefra til soldaterne ved fronterne, blev i officiel tysk sprogbrug kaldt 'Liebesgaben'. Sønderjyderne oversatte det direkte til 'kærlighedsgaver'.

Både offentlige myndigheder og private, veldædige og patriotiske foreninger organiserede indsamling, pakning og forsendelse. Allerede den 5. august 1914 opfordrede f.eks. Apenrader Kreisblatt til indsamlinger af penge og andet til forsendelse til soldaterne. Men også familier og pårørende sendte post og pakker af sted. Knap 28 milliarder breve og pakker blev i løbet af krigen 1914-1918 besørget af den tyske feltpost. De fleste 'kærlighedsgaver' stod soldaternes familier for. De indeholdt typisk tøj eller madvarer fra familiens husholdning.

Men det var også muligt at købe færdigpakkede 'Liebesgaben'. De sønderjyske krigsavisere en fulde af annoncer for sådanne pakker. De følgende eksempler stammer fra Aabenraa-avisen Heimdal.

I begyndelsen af krigen var det navnlig nydelsesmidler, der blev afsendt. Jørgen Hansen i Aabenraa annoncerede i august 1914 for 'Færdig pakkede Feltpostbreve med 10 Cigarer og 10 Cigaretter'. Forsendelsen kunne også klares, naturligvis 'mod Opgivelse af Soldatens nøjagtige Adresse'. Og Heinrich Stilhoff i Nordborg tilbød 'Feltpakker til Soldaterne i Fronten indtil 50 Gram portofrit, indtil 250 Gram 20 Pg. Porto indeholdende Chokolade, Bonbons, Cigarer, Cigaretter og andet, i største Udvalg, meget prisværdigt'. Det sidste er en germanisme for 'Preiswert' altså - billigt!

Kejseren havde lovet tropperne, at de ville være hjemme igen, inden bladene faldt af træerne. Men sådan kom det ikke til at gå. Så i løbet af efteråret skiftede annoncerne indhold. Carl E. Hoffgaard på Store Torv i Aabenraa annoncerede i oktober med varm militærpåklædning: Skjorter, benklæder, trøjer, veste af strik, læder eller med papirindlæg, foruden 'Bryst- og Rygvarmere, Lungevarmere, Mavebind, Knævarmere, Hovedvarmere, Ørevarmere, Halsbind, lange Strømper, Fodlapper og uldne Tæpper'. Hoffgaard tilbød at overtage den fuldstændige indpakning og forsendelse, der tilmed var gratis ved køb af varer for mere end 30 Mark. Sortimentet afspejler, at soldaterne nu lå i dagevis i kolde og våde skyttegrave - og at intet længere tydede på en kortvarig krig.

I brevene fra hjemmet redegøres der for indholdet af kommende pakker, og soldaterne kvitterede med omhyggeligt at oplyse, hvad der var i den seneste pakke. Mange førte regnskab med pakkerne. Vi ved fra feltpostbrevene, at pakkerne var meget velkomne, uanset om de var færdigkøbte eller af egen produktion.

Men selvgjort er velgjort, og de hjemmelavede gav mulighed for at give pakkerne et personligt præg. Som sønderjyden R., der fik tilsendt en chokoladekage fra hjemmet. Hans kone havde taget en bid i midten og hans to børn en bid i hver side, så man kunne se tandmærkerne. "Det var", erklærede han, "absolut lige så godt som et kys!"